

αρχατός

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ ΝΑΞΟΥ

- Αθλιότητα και Ληστοκρατία ● Ζωή βασανισμένη ● Αβανίες και πειρατείες (17ος αιώνας)
- Εκκλησιαστική ταραχή στη Νάξο (1655) ● Δραματικόν επεισόδιον της Ναξιακής ιστορίας
- Η Καπέλλα Καζάτσα, η Αδελφοσύνη και η Εμπορική Σχολή Νάξου ● Οι Ξερριζωμένοι
- Στίχος και μουσική απ' τ' Απεράθου ● Νάξιοι ήρωες σε Συριανογειτονιά του 1895
- Διαμάχη στη Νάξο Καστρινών και Νεοχωριτών ● Καλλίνικος Βαρβατάκης
- Κράτη και δημοκρατία την εποχή της παγκοσμιοποίησης ● Η φλέα

Σίμος Μιλτ. Συμεωνίδης

ΑΒΑΝΙΕΣ ΚΑΙ ΠΕΙΡΑΤΕΙΕΣ ΔΥΟ ΧΑΙΝΟΥΣΕΣ ΠΛΗΓΕΣ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΩΝ ΝΑΞΙΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 17ο ΑΙΩΝΑ

Δύο χαίνουσες πληγές της κυκλαδικής κοινωνίας κατά την τουρκοκρατία, υπήρξαν οι πειρατές και οι αβανίες (= καταδότες, ψευδείς καταμηνύστεις). Οι πολυάριθμοι πειρατές και κουρσάροι με τις δραστηριότητές τους, εκτός από τις ζημιές που επέφεραν στην παραγωγή και την οικονομία και άλλα δεινά, αποτελούσαν την αφορμή για επεμβάσεις των Τούρκων στα νησιά και με το πρόσχημα της εξολόθρευσής τους, επιδίδονταν, με τη σειρά τους, σε λεγλασίες ή συλλήψεις προσώπων, συνεργατών ή μη των πειρατών, για την απέλευθέρωση των οποίων αξίωναν και ελάμβαναν μεγάλα χρηματικά ποσά. Οι αβανίες, επίστρης, από ορθοδόξους και καθολικούς, αδιακρίτως, έφερναν μεγάλες αναστατώσεις στους ρυθμούς ζωής των νησιωτικών κοινωνιών και δημιουργούσαν τρομερά μίστη και πάθη, αλλά και οικονομικές επιβαρύνσεις πολιτών ή Κοινοτήτων, για να απαλλαγούν από άδικες κατηγορίες.

Για τις δύο αυτές πληγές, από τις οποίες υπέφερε και η Νάξος, τα παραδείγματα στις πληγές είναι πολυάριθμα, ιδιαίτερα κατά τον 17ο αιώνα, όταν ακόμη οι διαμάχες ορθοδόξων - καθολικών για επικράτηση δεν είχαν τέλος. Εντύπωση μεγάλη προκενούν οι αβανίες που εξυφαίνονταν στους καθολικούς εκκλησιαστικούς κύκλους με ποταπά ελατήρια, όπως η κατάληψη κερδοφόρων θέσεων και αξιωμάτων, η εξόντωση αντιπάλων από έχθρες και μίση αδυσώπητα κ.ά. Τα σχετικά περιστατικά είναι άφθονα στις αρχειακές πηγές, έχουν όμως παρασιωπηθεί από τους δυτικούς συγγραφείς γιατί αποδεικνύουν ότι, πρώτη και κύρια αιτία του φαινομένου συρρίκνωστης του αριθμού των μελών των νησιωτικών καθολικών κοινοτήτων, με αθρόα μεταστροφή τους στην Ορθοδοξία, ήταν η διαχθορά και ο αντιχριστιανικός βίος των Λατίνων κληρικών (οι ελάχιστες εξαιρέσεις δεν ανατρέπουν τον κανόνα).

Οι δυτικοί ιστορικοί συγγραφείς, δεν αφνούνται τη μεταστροφή των καθολικών στην Ορθοδοξία. Την αποδίδουν όμως τεχνιέντως σε (συντρέξαντα, πράγματι) ήσσονος σημασίας αιτία (π.γ. λόγους οικονομικούς, φανατισμό των ορθοδόξων και υπέρτερο αριθμό τους, γάμους μεταξύ καθολικών-ορθοδόξων κ.ά.), προκειμένου να «περάσουν» την άποψη ότι,

Ο Σ. Μ. Συμεωνίδης, από τη Σίφνο, είναι ερευνητής και μελετητής της Κυκλαδίτικης και ειδικότερα της Σιφνιακής ιστορίας και εκδότης/διευθυντής μιας λαμπρής έκδοσης, του περιοδικού «Σιφνιακά».

ο Καθολικισμός, δια των δήθεν εκλεκτών αντιπροσώπων του (που διέθεταν μάρφωση, αφίλογρηματία, φίλευσπλαγχνία, ιατρικές γνώστεις κ.λπ.), προσέφερε στους αστοιχείωτους, δεισιδαιμονες και περίου θεράποντας ορθοδόξους νησιώτες, κορυφαίο πνευματικό και εκπολιτιστικό έργο. Πρόκειται ασφαλώς για έναντι κακοποίησης της αλήθειας μέσα στα πλαίσια της κατευθυνόμενης προπαγάνδας της Εκκλησίας της Ρώμης για τη μείωση και άλωση της Ορθοδόξιας. Γιατί, ναι μεν μεγάλος αριθμός καθολικών κληρικών διέθετε μόρφωση (αν και ουδέποτε αναζέρθηκε ότι υπήρχαν και κληρικοί αστοιχείωτοι και θεολογικά αδαείς), όμως η μάρφωσή τους δεν συνοδεύονταν από αγιότητα ήσου κ.λπ. προτερήματα που τους αποδίδει η Βιβλιογραφία, αλλ' από κακότητα, εμπάθεια, υπεροψία, αλλαζονεία, ανηθικότητα, φατριασμό κ.ά. μειονεκτήματα που τους καθιστούσαν παραδείγματα προς αποφυγήν και, φυσικά, ακατάλληλους για προστήλυτισμό.

Από τα δημοσιεύμενα κατωτέρω έγγραφα των Αρχείων της Sacra Congregazione de Propaganda Fide, τα με στοιχεία Α' - Γ', αναζέρονται σε αβανία κατά του κληρικού Nicolo Gavrano, το δε Δ' σε πειρατική επιδρομή κατά της Νάξου του γιού του καπουδάν πατά. Μεριδια των καθολικών του νησιού, υπό τον αρχιεπίσκοπο Βαρθολομαίο Πόλλα, δεν επιθυμούσαν στο αξίωμα του δεκανάτου τον Gavrano, ο οποίος είχεν επιτύχει τον διορισμό του με απόφαση του Βατικανού. Έσπευσαν λοιπόν να τον εκθέσουν στη Ρώμη με τον ισχυρισμό ότι η παρουσία του στη Νάξο εγκυμονούσε κινδύνους για την καθολική Εκκλησία και το ποίμνιό της, επειδή, είχε προσφέρει τις υπηρεσίες του σε δυτικά κουρσάρια πλοία, πράγμα που απαγόρευαν οι Τούρκοι. Έπρεπε λοιπόν ν' απομακρυνθεί από τη Νάξο και το αξίωμα, φυσικά, του δεκανάτου.

Ότι τ' ανωτέρω αποτελούσαν γαλκεύματα των αντιθέτων, βεβαιώνει ο επίσκοπος Μήλου Ιωάννης Αντώνιος Καμιλῆς με το έγγραφο Γ'. Σ' αυτό αναζέρεται ότι το ίδιο αξίωμα διεκδικούσε άλλος κληρικός, ο δον Francesco Coronello, ο οποίος ήταν αποφασισμένος να το αποκτήσει πάση θυσία. Προέβλεπε δε ο Καμιλῆς ότι, αν ο Gavrano δεν ήθελε έγκαιρα «παραιτηθεί υπέρ του δον Francesco Coronello», θα δρίσκονταν «για μιαν ακόμη φορά στις τούρκικες γαλέρες» σκλάβος (όπου, φαίνεται, είχε ήρεθεί και παλαιότερα) και θα είχε τραγικό τέλος, αφού οι Τούρκοι δεν θα τον απέλευθερώναν ποτέ πια. Και αφού υπήρχαν αυτές οι αντιθέσεις, ο Καμιλῆς ζήτησε για τον εαυτό του «το εν λόγω κληροδότημα», που εποιθαλμούσε από παλαιότερα.

ΕΓΓΡΑΦΟ Α'

«Η άριξη του δον Nicolo Gavrano, διατελέσαντος καπελάνου στα κουρσάρικα βατσέλια, ως εκκλησιαστικού προϊσταμένου του καθεδρικού ναού, ανεστάτωσε όλους μας, τόσο λαϊκούς, όσο και εκκλησιαστικούς και έφερε σύγχυση, και ανησυχία γιατί οι Τούρκοι είναι εξοργισμένοι με τους κουρσάρους, όπως απέδειξε το γεγονός με τους αιδεσίμους πατέρες καπουτσίνους της Μήλου που τους κατέστρεψαν το μοναστήρι, όχι για άλλο λόγο, αλλ' επειδή είχαν την υποψία ότι δέχονταν τους κουρσάρους στον χώρο του. Όπως διαδέσται, την ίδια γνώμη έχουν και για το ίδιο μοναστήρι της Σύρας, πράγμα που έχανε τους εκεί πατέρες, με το άκουσμα ότι η τουρκική αρμάδα έργασε στη Χίο, να καταρύγουν, συναποκομίζοντας και τα πράγματά τους, στην Τίρνο για να σωθούν.

Εδώ έχουμε Τούρκους και σηματικούς Έλληνες, φανατικούς εγθρούς μας, οι οποίοι, όταν δεν έχουν αφορμή να προξενήσουν ζημία στο δόγμα μας, αναζητούν ευκαιρίες να μας κάνουν κακό, όπως εκείνο που συνέβη τον προηγούμενο μόλις χρόνο σε τέσσερις δίκοις μας Λατίνους από τους πρώτους της Κοινότητος, που, με το ίδιο πρόσχημα των κουρτσάρων, εξήφανταν εναντίον τους κατηγορία για να τους πάρουν χρήματα και τελικά διέσωσαν τη ζωή τους μέσω του πρεσβευτού της Γαλλίας στην Κωνσταντινούπολη. Αντιλαμβάνεται λοιπόν η σύνεστή σας τον διαφέρει κίνδυνο στον οποίο θα βρεθούμε, έχοντας ανάμεσά μας, ως κεφαλή του ιερατικού καταλόγου, κάποιον που υπηρέτησε στο κούρσος και να ήμαστε στο έλεος των Ελλήνων χωρίς ποτέ να μπορούμε να διεκδικήσουμε δικαιώματα, πολιτικά ή πνευματικά, φοβούμενοι μήπως δώσουμε κάποιαν αφορμή, όπως και των εδώ Τούρκων που περιμένουν με τα χέρια ανοικτά για να κλείσουν το στόμα τους και να μην πουν τίποτα στους ανωτέρους τους, όταν έλθουν εδώ.

Ενώπιον λοιπόν αυτών των κινδύνων, παρακαλούμε ταπεινά να μεταβιβάσετε στην Αγία Προπαγάνδα τα δίκαια μας κινδύντας τη συμπάθειά της στη δύστυχία μας που αποτελεί μόνιμη κατάσταση, για να μην προστεθεί και άλλη, ώστε με την μοναδική της ευσπλαγχνία να μας συμπαρασταθεί σ' αυτό το ζήτημα. Αναμένοντας την επέμβασή της

— Φραντσέσκο Λορεντάνο, πρεπόντο.

— Φραντσέσκο Κάλβο, καντόρε.

— Φραντσέσκο Κορονέλλο, thesavrier.

— Antonio Veggia, canonico e protonotario apostolico.

— Thomaso Ballio, canonico.

— Domenico Gavala, παρόκο.

— Don Demetrio Veggia.

— Don Francesco Baroci.

— Don Crussino Gato.

— Νικόλαος Αναπλιώτης, δημόσιος νοτάριος της Νήσου Νάξου, αντέγραψε την παρούσα από το αυθεντικό.

— Βαρθολομαίος Πόλλα, ελέω Θεού και της Αγίας Αποστολικής Έօρας, αρχιεπίσκοπος Νάξου και Πάρου βεβαιώ αυθεντικά ότι ο ανωτέρω Νικολός Αναπλιώτης έγραψε και υπέγραψε αυτοπροσώπως την παρούσα.

Νάξος 22 Ιουνίου 1683

Βαρθολομαίος Πόλλα»

(SCPF/SCR. RIF. CONGR./ARCIPEL, vol. 4, f. 40r).

ΕΓΓΡΑΦΟ Β'

«Αντίγραφο από το εμφανισθέν πρωτότυπο.

Είναι ήδη, γνωστή στη σεβασμιότητά σας η τύχη του μοναστηρίου των σεβασμίων πατέρων καπουτσίνων της Μήλου, το οποίο επίνακε στον αέρα ο καπουδάν πασάς τον προηγούμενο χρόνο, όχι για άλλο λόγο, αλλά γιατί κατηγορήθηκαν ότι είχαν σχέσεις με τους κουρτσάρους και συνεργάζονταν μ' αυτούς. Γνωρίζετε, επίσης, ότι φέτος απειλήθηκε

και το μοναστήρι των ειρημένων πατέρων στην Σύρα για τον ίδιο λόγο, πράγμα που τους ανάγκασε να το εκκενώσουν και να περάσουν στην Τήνο για να διασωθούν. Ακόμη, γνωρίζετε τι συνέβη, πέρυσι σε τέσσερις δικούς μας Λατίνους, τον κ. Κορονέλλο, πρόξενο της Γαλλίας, τον γαμbrό του κ. Κρουσίνο Σουμαρίππα και τους χυρίους Ιωσήφ Κορονέλλο και Ζουάνε Δελλαρόκα, που κατηγορήθηκαν φυεδώς ότι συνεργάζονταν με τους κουρτάρους, συνελήφθησαν και μετεφέρθησαν δέσμουι στην Κωνσταντινούπολη· τους στοίχισε περίου τρεις χιλιάδες πιάστρα και αν δεν είχαν τη βοήθεια του εξοχωτάτου χυρίου πρεσβευτού της Γαλλίας, θα είχαν χάσει και αυτή τη ζωή τους. Γνωρίζετε επί πλέον ότι έχει δοθεί υπόσχεση στον καπετάνιμπατη, ιεροδίκη του Μεγάλου Κυρίου να μην εξέρχεται κανένας από τους ανθρώπους σας στο κούρσος και ότι ο πρεσβύτερος Γαυράνος, ενώ παραιτήθηκε για να μεταβεί στη Δύση, επήγε στα κουρτάρικα βατσέλια να υπηρετήσει ένα δάστηρμα και όταν εγύρισε εδώ, τον αναζητούσαν οι Τούρκοι να τον συλλάβουν και αναγκασθήκαμε να εξοδεύσουμε μεγάλα χρηματικά ποσά για να τον πάρουμε από τα χέρια τους. Ακολούθως κατάχρεψε να του χρηγγηθεί με παπική βούλα, γαντοφία, αλλά, τελικά, μέσω της Προπαγάνδας την επήρει κάποιος άλλος, οπότε έρυγε και πάλι, για τελευταία φορά, και επέστρεψε στο κούρσος, από όπου έστειλε στη Νάξο προϊόντα από ληστείς, όπως γνωρίζουν όλοι, μέχρι που επέτυχε να του δοθεί το αξίωμα του δεκανάτου και ξαναγύρισε.

Εμείς υπακούουμε με ταπεινότητα στις αποφάσεις της Αγίας Εκκλησίας, θεωρούμε όμως ότι έχουμε υποχρέωση, να προστρέξουμε στις σεβασμιότερές σας και να παρακαλέσουμε να τον απαμακρύνετε απ' εδώ γιατί σε λίγο αναμένεται η άφιξη της τούρκικης αρμάδας στο νησί μας, στο οποίο παραμένει είκοσι και πλέον χρόνες, όπως πέρυσι, γιατί μας φτάνει η φτώχεια μας, οι οικονομικές στερήσεις και ο μεγάλος κίνδυνος που διατρέχουμε να χάσουμε οικογένειες και τη ζωή μας. Δεν χρειάζεται λοιπόν να έχουμε και την απειλή μιας νέας αθανατίας και καταστροφής της Εκκλησίας μας που, επί τόσα χρόνια, διετέργησαν οι πρόγονοί μας και οι σεβασμιότερές σας και να χάσουμε και τη ζωή μας. Γνωρίζετε πολύ καλά ότι έχουμε Τούρκους εγθύρους και αρχετούς Έλληνες που θα επιδιώξουν, όπως προαναρρέφαμε, να αρχαίσουν Εκκλησία, πράγματα και πρόσωπα και παρακαλούμε, για την ευπλαγχνία του Ιησού Χριστού, να θέστετε το ξήτημα υπό την σκέπη, και πρόνοιά σας, για την οποία διακρίνεσθε. Δεν θα παραλείψουμε, τέλος, να προστρέξουμε στην Αγία Προπαγάνδα για τα ανωτέρω δίκαια μας, όπως ενημερώνουμε κι εσάς με το παρόν έγγραφο της κοινής καντσελλαρίας μας, ώστε να είμαστε δικαιολογημένοι σε κάθε καιρό.

Νάξος, 24 Ιουνίου 1683 (νέο ϰμ.)

- Κρουσίνος Κορονέλλος, πρόξενος της Γαλλίας.
- Κρουσίνος Sforza Κάστρης.
- Κρουσίνος Κορονέλος ποτέ Ζανμπατίστα
- Κρουσίνος Γιουστινιάνης.
- Ιωσήφ Κορονέλλος.
- Γερμανός Κορονέλλος του Μάρκου.
- Κρουσίνος Σουμαρίπας.
- Ζουάνης Κρίσπος.
- Γερμανός Κορονέλλος.

- Ιωάννης Γιράρδης.
  - Αντώνιος Γαζ.
  - Ιάκωβος Κορονέλλος.
  - Σπέρχανος Χωματιανός.
  - Ζώρζης Σουμαρίπας.
  - Ιάκωβος Μαλατέστας.
  - Φραντσέσκος Bricio Γιουστινιάνης.
  - Ματθαίος Χωματιανός.
  - Γερμανός Σουμαρίπας.
  - Βασιλής Γιράρδης.
  - Κρουσίνος Σουμαρίπας.
  - Ιάκωβος Γριμάλδης.
  - Ζώρζης Σουμαρίπας.
  - Κρουσίνος Γεράρδης.
  - Φίλιππος Σουμαρίπας.
  - Νικόλαος Αναπλιώτης, δημόσιος νοτάριος της νήσου Νάξου, αντέγραψε την παρούσα από την εμφανισθείσα όμοια στην καγκελλαρία με κάθε ακρίβεια.
  - Βαρθολομαίος Πόλλα, ελέω Θεού και της Αγίας Αποστολικής Εδρας, αρχιεπίσκοπος Νάξου και Πάρου θεοφόρων αυθεντικά ότι ο ανωτέρω Νικολός Αναπλιώτης έγραψε και υπέγραψε αυτοπροσώπως την παρούσα.
- Νάξος, 25 Ιουνίου 1683, σε πίστωση της αληθείας.

Βαρθολομαίος Πόλλα».

(SCPF/SCR. RIF. CONGR./ARCIPEL. vol 4, ff. 38r-39r).

ΕΓΓΡΑΦΟ Γ'

«Ο δον Nicolo Gavrano, φθάνοντας στη Νάξο, βρήκε μεγάλες δυσχέρειες στην ανάληψη του αξιώματος του δεκανάτου, όπως μου γράφει ο σεβασμιώτατος αρχιεπίσκοπος και άλλοι φίλοι από εκεί: υποψιάζομαι ότι αν δεν παραιτηθεί υπέρ του δον Francesco Coronello, ο οποίος το διεκδικεί, θα βρεθεί, για μιαν ακόμη φορά, στις τούρκικες γαλέρες, από τις οποίες δεν θα έγει ποτέ πιά. Μεγαλότατη, αναταραχή και διαδόσεις φέρουν όλους τους εκεί Λατίνους να μην επιθυμούν να αναλάβει το δεκανάτο. Θέλω να πιστεύω ότι, εάν η Αγία Προπατρία μου είχε προσφέρει το εν λόγω κληροδότημα, για το οποίο έχω ήδη παρακαλέσει τη σεβασμιότητά σας, δεν θα ανέκυπταν τόσες στενοχώριες και όλοι θα ήταν ευχαριστημένοι, εγώ δε θα είχα ανακουφίστει τη φτώχεια μου...»

Μήλος, 25 Ιουνίου 1683

*Ευπειθέστατος
Ιωάννης Αντώνιος Καμίλλης
επίσκοπος Μήλου».*

(SCPF/SCP. RIF. CONGR./ARCIPEL., vol 4, f. 42r)

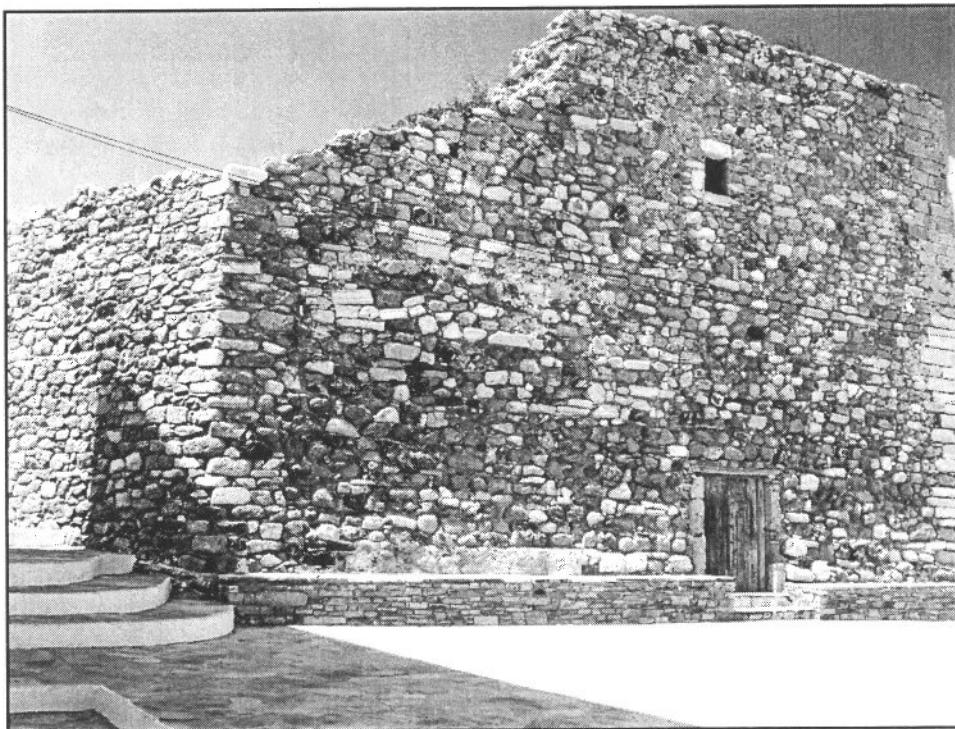
ΕΓΓΡΑΦΟ Δ'

«Αντίγραφο επιστολής που εγράφη στη Νάξο από τον προϊστάμενο των Ιησουιών προς εκείνον της Κωνσταντινούπολεως, κατά Μαΐου (1685).»

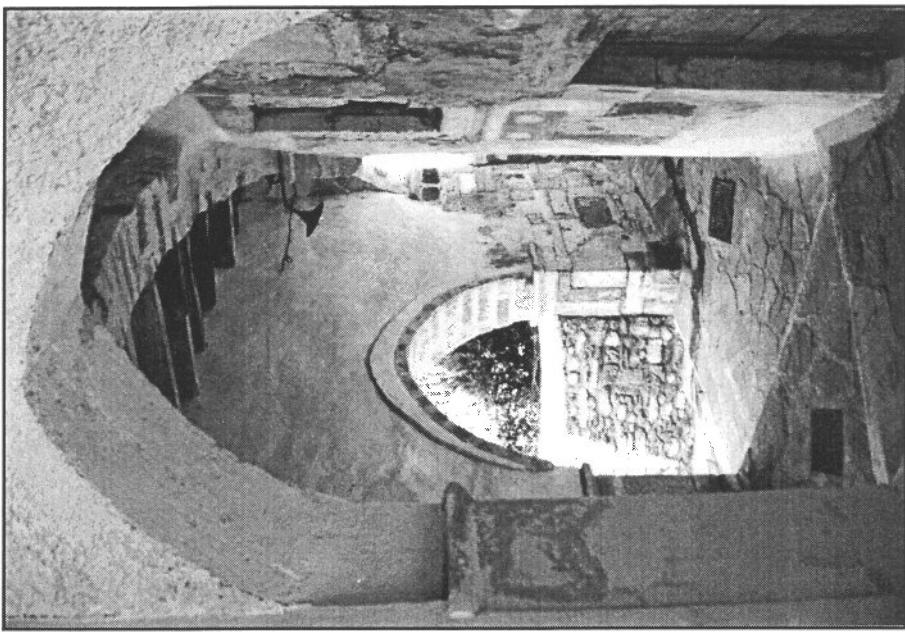
Στις 18 αυτού του μηνός, ο γιός του καπουδάν πατά με δύο κάτεργα και μια μικρή γαλέρα με κυβερνήτη τον Κελή, επέπεσε κατά του Κάστρου της Νάξου με σκοπό να συλλάβῃ όλους τους προκρίτους. Ο κύριος Φιλιππάκης Γκριμάλντι, ο γέρων Ιάκωβος Κορονέλλο και ο Κουρσίνος, παρουσιάσθηκαν στον μπέη, ο οποίος τους συνέλαβε αμέσως και τους μετέφερε στη γαλέρα. Ακολούθως, συνοδευόμενος από πολλούς Τούρκους, κατευθύνθηκε στο κτίριο μας, όπου οι Χριστιανοί, άνδρες και γυναίκες, είχαν ζητήσει καταχύγιο, εκτός από μερικούς άλλους που είχαν καταζύγιει στους πατέρες καπουτσίνους. Στο δωμάτιό μου είχε συγκεντρωθεί όλος ο χρυσός, ο όργυρος και κάθε πολύτιμο αντικείμενο του νησιού. Είχα πάρει την απόφαση να μην ανοίξω την πόρτα και ο Κύριος ευλόγησε (την απόφασή μου) γιατί απ' αυτήν εξηρτάτο η καταστροφή του Κάστρου. Είπα λοιπόν στον μπέη ότι δεν μπορούσαμε να ανοίξουμε την πόρτα γιατί είμαστε Γάλλοι μοναχοί υπό την προστασία των δύο μεγαλύτερων μοναρχών του κόσμου, του δικού μας και του δικού του που, ούτε ο ένας, ούτε ο άλλος, επιθυμούν να διαταράσσονται οι προσευχές μας. Περισσότερες από είκοσι φορές με εκάλεσε να ανοίξω λέγοντας ότι δεν έχω να φοβήθω τίποτα του απήντησα ότι φοβούμαι μόνο τον Θεό και τα αμαρτήματά μου και ας αποχωρήσει εν ειρήνη. Κατόπιν θέλησε να χρησιμοποιήσει απειλές, εγώ όμως τον διαβεβαίωσα ότι, αν χρησιμοποιήσει ένα, θα λογοδοτήσει στην Γύψλη Πύλη. Επί ένα τέταρτο της ώρας τον συνεδούλευαν να αποφύγει παρόμοια ενέργεια μέχρι που, τελικά, απεχώρησε και επήγει στους πατέρες καπουτσίνους, ο προϊστάμενος των οποίων απεφάσισε να του ανοίξει. Άρού ερεύνησε τα πάντα και διαγούμησε όλον τον εξοπλισμό που υπήρχε εκεί, συνέλαβε τον γέροντα Κάστρη, τα δύο αγόρια του Μαλατέστα, τον Γιαννάκη, τον Κρίσπο, τον Στεφανάκη, και τον πενθερό του Μιχαλάκη και άλλους δεκαπέντε - είκοσι και τους μετέφερε με φαβδισμούς στη γαλέρα, εκτός από τον γέροντα Κάστρη, και τους έβαλε στα σίδερα, όπου παρέμειναν δέκα και πλέον γημέρες. Ο γέρων Κάστρης επλήρωσε, για ν' απελευθερωθεί, τριακόσιες πιάστρες· ο Φιλιππος Γκριμάλντι διακόσιες πενήντα· ο Παντελής με τον παπά και τον Μιχαλή πεντακόσιες πιάστες, που επλήρωσε ο καπουτσίνος, χωρίς να μπορεί να εξέλθει απ' εκεί. Ο μπέης υπερχώσει να εξοχληθούν τα γασάτσια των χωριών, του Μπούργου και του Κάστρου, επέτρεψε δε να λεγλατηθεί το μισό Μπούργο από τον Κελή. Ο καπετάν Γιαννέτος έχασε 2.500 πιάστρες και τις σκλάβες του. Ο Γκριμπιλά 2.000 πιάστρες, ο Σταυρινάκης 500 σε αντικείμενα και ασημικά, όπως και άλλοι, άλλοι λιγώτερο, άλλοι περισσότερο. Από το σπίτι του Σταυρινάκη, άρπαξαν τα δίχτυα μας· έγραψα στον μπέη ότι ήταν δικά μας και δεν μπορούσα να πιστέψω ότι λύθη στη Νάξο για να κουρτέψει Γάλλους. Την επιστολή μου επήγει ο αδελφός Γουλιέλμος και ξαναπήρε τα δίχτυα από το χέρι του ίδιου του μπέη, ο οποίος μου διεμήνυσε ότι λυπάται για ότι συνέβη στην εξώθυρα του κτιρίου μας και παρεκάλεσε να μην το αναχέρουμε στον κύριο πρεσβευτή. Του απήντησα ότι επίστευα πως είχα ενεργήσει σωστά, ενώ εκείνος είχε να δώσει λόγο σε τόσες αταξίες. Ακολούθως προσέφερα βοήθεια

τε όσους είχαν κακοποιηθεί με παρηγορίες ή χρήματα. Ο ίδιος μπέγις συνέλαβε του Λεονάρδο Κονδύλη, στο κτίριο των καπουτσίνων της Πάρου, και του επήρε, με 200 ραβδίσμους, 1200 πιάστρες. Εάν ο κύριος πρεσβευτής δεν θέσει υπό την προστασία του αυτό το Κάστρο, είναι βέβαιο ότι θα απωλεσθεί, μαζί με το λατινικό δόγμα. Οι ανωτέρω κύριοι επλήρωσαν συνολικά 6.000 πιάστρες. Στο κτίριο μας προστατεύθηκαν περισσότερες από 300 γυναίκες και παιδιά και 200 άνδρες. Εμείς δεν εχάσαμε τίποτα».

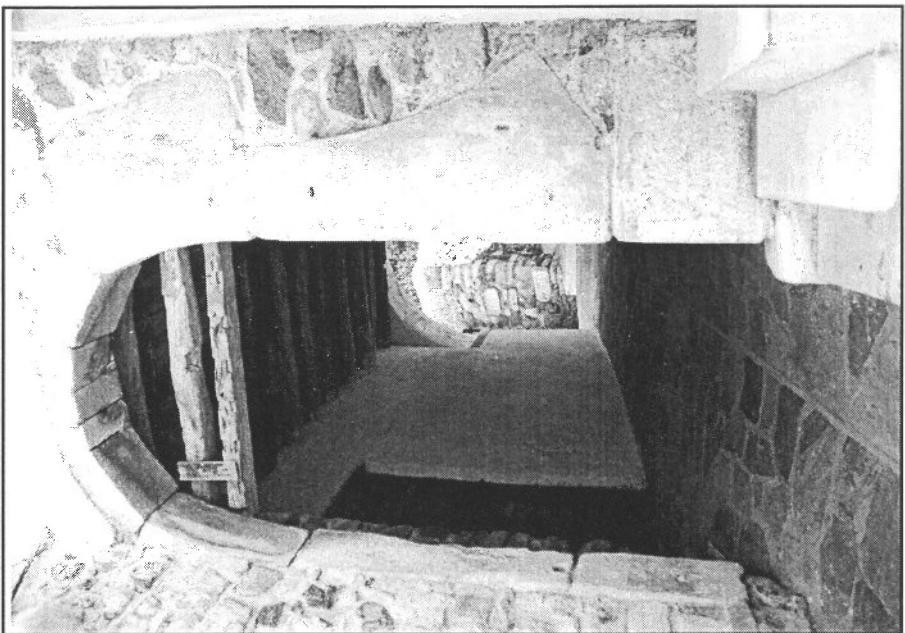
(SCPF/CONGR. PARTICOL., vol. 30, f.611r).

Ο Πύργος του Μάρκου Σανούδου στο Φρούριο στη Χώρα. Δεν είναι το «υδραγωγείο» αλλά το παλάτι του Ενετού κατακτητή της Ναξίας Μάρκου Σανούδου.

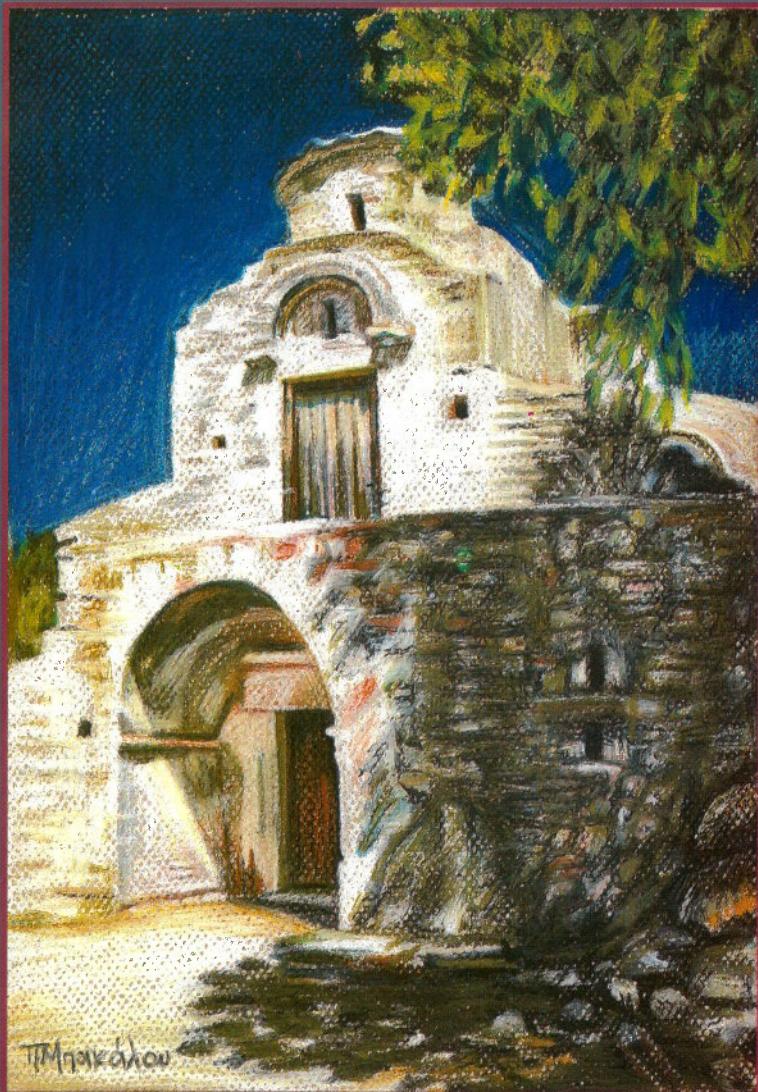

Σπις Βόλτες, στο Φρούριο, είσοδος από το Παραπόρτι.

αρχατός

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ ΝΑΞΟΥ

Σίμος Μιλτ. Συμεωνίδης

ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ ΠΟΛΛΑ,
ΛΑΤΙΝΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ
ΝΑΞΟΥ ΚΑΙ ΠΑΡΟΥ,
«ΕΠΙΣΚΕΨΗ» ΤΗΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗΣ

πό τον όρο «επίσκεψη» στην τυπική ορολογία της Καθολικής Εκκλησίας εννοείται πνευματικός, διοικητικός και οικονομικός ἐλεγχος των τοπικών Εκκλησιών από ειδικά εξουσιοδοτημένο ὄργανο, συνήθως επίσκοπο, αποκαλούμενον «αποστολικό επισκέπτη». Για την πραγματοποίηση μάλιστα τακτικών αποστολικών επισκέψεων στα νησιά του Αιγαίου Πελάγους, ο καρδινάλιος Γιουστινιάνης είχε καθιερώσει σχετικό αλγρόδοτγμα, όπως αναφέρεται σε αρχειακή πηγή:

«Στη διαθήκη του αοιδίου καρδιναλίου Γιουστινιάνη, γι οποία συντάχθηκε στις 25 Ιανουαρίου 1619 και δημοσιεύθηκε στις 27 Μαρτίου 1621, μετά τον επελθόντα θάνατό του, αναφέρεται:

Κάθε δέκα χρόνια, αρχίζοντας από την πρώτη δεκαετία που θα ακολουθήσει μετά τον θάνατό μου, δηλ. το 1630 ή '40, ανάλογα με το πότε θα με καλέσει κοντά του ο Κύριος, να αποστέλνονται δύο αληρικοί σε επίσκεψη των νησιών του Αρχιπελάγους, ξεκινώντας από τη Χίο, μετά τη Μυτιλήνη, Εύβοια, Σάμο, Νάξο, Μήλο, Μύκονο και τα υπόλοιπα νησιά που τελούν υπό τουρκική Διοίκηση, στους οποίους να χορηγούνται 500 σκούδα για έξοδά τους, να εκλέγονται δε από τους διοικούντες την Αδελφότητα του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου μεταξύ Ιησουϊτών ή άλλων αληρικών κατά την κρίση της συνελεύσεως της εν λόγω Αδελφότητος ή του Πάπα, γάριν της πνευματικής τονώσεως των εκεί ψυχών. Τούτο να γίνεται επ' ἀπειρον ανά δεκαετία» [Βατικανό, SCPF/Congreg. Particolari, vol. 48, f. 98].

Οι αποστολικοί επισκέπτες, μετά το πέρας του έργου τους, κατέγραφαν σε εκθέσεις τους με κάθε λεπτομέρεια την κατάστασή που επικρατούσε στις Εκκλησίες που επιθεω-

ρούσταν, έδιναν δε παράλληλα και πολλές άλλες πληροφορίες για τους τόπους που επιτκέπτονταν, πολύτιμες για την Ιστορία τους. Παρόμοιες επισκέψεις - επιθεωρήσεις φάίνεται ότι ενεργούσταν και οι, κατά τόπους, επίσκοποι στις επαρχίες τους, συνήθως όταν πρωτοδιορίζονταν σ' αυτές. Αυτό έκανε και ο αρχιεπίσκοπος Νάξου και Πάρου Βαρθολομαίος Πόλλα μετά την εκλογή του (1659), περιέγραψε δε την κατάσταση της Εκκλησίας του στη δημοσιευμένη κατωτέρω έκθεσή του. Απ' αυτήν μαθαίνουμε διάφορες ενδιαφέρουσες πληροφορίες της εποχής για την εσωτερική λειτουργία της αρχιεπισκοπής, όπως λ.γ. τον αριθμό και ονομασίες των ναών και των αξιωματούχων κληρικών, τα εισοδήματα και υπογραφές τους, τα περιουσιακά της αρχιεπισκοπής κ.ά. στοιχεία. Την έκθεστη, έχει συντάξει ο αρχιεπισκοπικός νοτάριος Ιωάννης Αντώνιος Καμιλής στα ιταλικά. Το κείμενό της, που δημοσιεύεται στα ελληνικά σε ελεύθερη μετάφραση, ευρίσκεται στα Αρχεία του Βατικανού με τα στοιχεία SCPF/SOCG. 275, ff. 255-263^r. Δύο κορυφαίες αράδες του κειμένου στο f. 256, που έχουν αποκοπεί κατά τη φιλογράφησή του, αποδίδονται με (.....).

Πιστεύω ότι οι πληροφορίες που περιέχονται στην έκθεση αυτή θα φανούν χρήσιμες στους ιστορικούς της Παρονάξιας.

«Αντίγραφο της Επισκέψεως που διενήργησε ο σεβασμιώτατος αρχιεπίσκοπος Πόλλα κατά το πρώτο έτος της αρχιερατείας του στη Νάξο.

Εν ονόματι του Κυρίου, αμήν.
Εν έτει 1659, τη 14η Δεκεμβρίου.

Ο σεβασμιώτατος Βαρθολομαίος Πόλλα, αρχιεπίσκοπος Νάξου και Πάρου, άρχισε στις 14 τρέχοντος με κάλε επιστροφήτη και επιβεβλημένη μεγαλοπρέπεια, την διαταγθείσα στις 7 του ίδιου Επίσκεψη αρχίζοντας από τον καθεδρικό ναό (συνοδευόμενος από τους ευγενεστάτους χυρίους Φραντσέσκο Κομνηρό, δεκάνο, Φραντσέσκο Λορεντάνο, πρεπόσιτο, Ιωάννη Δαμίγο, καντόρε, Ιωάννη Κρίσπο, όλων δηλαδή των κανόνικων του καταλόγου Ναξίας και από εμένα τον υπογραφόμενο Ιωάννη Αντώνιο Καμιλή, αρχιεπισκοπικό καντσελλάριο) και πρώτα από το παρεκκλήσιο του Αγίου Ρόζαρίου, το οποίο ευρίσκεται αριστερά του κεντρικού αλταρίου, στο δεύτερο κλίτος της εκκλησίας, όπου διατηρείται η Θεία μετάληψη: εκεί, αφού έκανε έαυθύντη μετάνοια, με φωταγώγιση, ύμνους, ψαλμούς και προσευχές, άνοιξε το ξύλινο αρτοφόριο, το προστηλωμένο αμεταχίνητα στο αλτάριο, σκεπασμένο με βελούδο, δαμάσκο ή ορμεσίνο, ανάλογα με τις εποχές, μερικώς επιχρυσωμένο και μερικώς ζωγραφισμένο, με ατημένιο σταυρό την κορυφή του: έγάζοντας έξω το ποτήριο με τα τίμια δώρα και το άγιο Σώμα του Κυρίου (το ποτήριο, που απεστάλη από την Αγία Προπαγάνδα, έχει έστιγη γάλκινη επιχρυσωμένη, και το κύπελλο αστηρέμένιο με μικρό κάλυμμα από φίνο ύφασμα) εξέτασε τα απαραίτητα και διεπίστωσε ότι αν και

δεν ετηρούντο ως έπρεπε, εν τούτοις, σύμφωνα και με τις υπάρχουσες δυνατότητες, η διατήρησή τους θεωρήθηκε αξιόλογη, με διαφορώς αναμμένο κανόνη λαικά και κεριά τημέρα και νύκτα και απόλυτο σεβασμό.

Ακολούθως, συνοδευόμενος από δύο εκ των ανωτέρω, άρχισε την επιθεώρηση των ιερών ελαίων τα οποία ευρίσκονται στο σημείο που φυλλάσσεται το ύδωρ βάπτιστης, δηλ. ευθεία των εισερχομένων στον ναό, σημείο διατηρούμενο με μεγάλη ευσέβεια και διακοσμημένο με ωραιότατα μάρμαρα, με βαπτιστήριο από ατόφιο μάρμαρο, με πόρτες και κλειδιά, τα οποία φυλάσσεται ο εφημέριος (parroco). Διατηρούνται λοιπόν εκεί τρεις φιάλες αγίου μύρου, το οποίο ανανεώνεται κάθε χρόνο σύμφωνα με το δόγμα της Αγίας Εκκλησίας και άλλα τρία βαζά αστριμνία, διατηρούμενα ιδιαιτέρως . . . . . και για να βαπτίζονται στα χωριά ή άλλους τόπους όταν δεν μπορούν να έρχονται στη μητρόπολη. Διατηρούνται τα ιερά αυτά μυστήρια κατά τις επιταγές της Αγίας Ρωμαιικής Εκκλησίας και φυλλάσσονται στην ανωτέρω θέση, ονομαζόμενη «κρήνη» με την πρέπουσα ευλάβεια, ανανεώνεται το νερό και αγιάζεται δύο φορές τον χρόνο, όπως καθορίζεται από το τυπικό της Εκκλησίας.

Σ' αυτό το σημείο η σεβασμιότητά του διέκοψε την επίσκεψη, 14 Δεκ. 1659.

Ιωάννης Αντώνιος Καμίλλο, αρχιεπισκοπικός νοτάριος.

Στις 15 Δεκεμβρίου ο σεβατιμώτατος αρχιεπίσκοπος, συνεχίζοντας την αρξαμένη επίσκεψη, άρχισε την επιθεώρηση των ιερών λειψάνων Αγίων που ευρίσκονται στον μητροπολιτικό νάό του συνοδευόμενος από τους κανόνικους. Αριστερά του κεντρικού θυσιαστηρίου (altare) υπάρχει ένα ερμάριο, καλά κλεισθυμένο, όπου φυλλάσσεται το μανδήλι της Γενεαγίας Θεοτόκου, το οποίο είναι ένα τεμάχιο πτυχωτού πέπλου, μισής πιθανής περίπου, από μετάξι. Όπως πιστεύεται εδώ, τούτο προέρχεται από το μανδήλι της Γενεαγίας Θεοτόκου και με το να είναι η Παράδοση αυτή από αιμηρούντων γρόνων, δεν φανερώνει τίποτε άλλο, παρά την ευσέβεια και πίστη του λαού.

Υπάρχει ακόμη το αριστερό χέρι του Αγίου Πέτρου Alessandrino, από το οποίο λείπει ο δεκτηριός και ο αντίγειρας, για το οποίο υπάρχει μεγάλη ευλάβεια, τόσο από τον λαϊκό σεβασμό και τήρηση της Παράδοσης, όσο και από την αποδιδομένη τιμή και ετησία πανήγυρι. Και τα δύο αυτά λείψανα διατηρούνται με ευλάβεια μέστα σε δύο διακοσμημένες λειψανοθήκες. Δυο ακόμη λειψανοθήκες περιέχουν διάφορα μικρολείψανα, όπως και δύο μικρά οστά των Αγίων Παΐδων.

Υπάρχουν άλλες δύο λειψανοθήκες, η μια με ένα δόντι του Αγίου Χριστοφόρου και η άλλη μ' ένα τεμάχιο, διακοσμημένο με λίθο, της Αγίας Ροζαλίας και άλλες έξι για το διάκοσμο του θυσιαστηρίου, περιέχουσες διάφορα μικρολείψανα. Όλα αυτά τα άγια λειψανά, όπως και μια παλαιοτάτη μικρή εικόνα της Θεοτόκου, μεταφερθείσα από την Κωνσταντινούπολη, και θεωρούμενη, ως ιερό λείψανο, ευλαβούνται και τιμώνται όπως αρμόζει.

Συνεχίζοντας (ο αρχιεπίσκοπος την επίσκεψή) . . . . .
 υπεράνω του διαχωριστικού τοιχώματος του ιερού έγγαματος υπάρχει η εικόνα της Γ' περαγίας Θεοτόκου, θεωρουμένη επίσης ως ιερό κειμήλιο, μεταφερθείσα και αυτή δια θαύματος από την Κωνσταντινούπολη, κατά την εποχή των εικονομάχων, με δύο ακόμη εικόνες της Παναγίας. Η εικόνα αυτή χαίρει υπέρτατης ευλάβειας γιατί πολλές φορές επεμβαίνει θαυματουργικώς υπέρ της πόλεως: με κοινές συνεισφορές των Λατίνων κατόχων έχει επενδύθει με ασήμι και διακοσμηθεί με αστραφένια κορφώνα και λίθους διαχόρων χρωμάτων. Η εκκλησία τιμάται στο όνομα της Γ' παπαντής και το θυσιαστήριο είναι κατασκευασμένο με πέτρα κι ένα μακρύ μάρμαρο, όπως επιτάσσει τη Εκκλησία: έχει καθαγιασθεί από τον σεβασμιώτατο Σκιατίνι και έχει τρία σκαλοπάτια μαρμάρινα, καλύπτεται δε πάντοτε, ανάλογα με τις εποχές, με κάθε είδους χρωματιστά υφάσματα από δαμάσκο, θελούδο ή χρυσοποίκιλτα κ.λπ. με τρία καλύμματα, χαλιά και άλλα διακοσμητικά.

Εκεί πλησίον είναι και ο χορός των κανονίκων κατασκευασμένος με μάρμαρα και φέρει γύρωθεν ξύλινα καθίσματα.

Ο αρχιεπισκοπικός θρόνος ευρίσκεται στα δεξιά επί τριών βαθμίδων με θόλο που φέρει μόνιμη επένδυση από δαμάσκο. Ακολουθεί ο κυρίως ναός, μήκους 24 έγγαμτων και πλάτους 14, κατόπιν του οποίου υπάρχουν οι αρχιεφαρικοί τάφοι κατασκευασμένοι εξ ολοκλήρου από μάρμαρο, όπως και οι ξύλινοι πάγκοι και καθίσματα, γώρια για τους ἄνδρες και τις γυναίκες. Ο ἀμβωνας, ξύλινος, ευρίσκεται προς το μέσον του ναού, στο σημείο που διαχωρίζεται από το ιερό έγγαμα. Το κήρυγμα διεξάγεται όλες τις Κυριακές της Τεσσαρακοστής των Χριστουγέννων, τις Κυριακές και Παρασκευές της Μεγάλης Τεσσαρακοστής και όλες τις στραντικές εορτές του χρόνου. Κηρύττουν οι πατέρες Ιησουΐτες και οι Καπουτσίνοι, οι μεν τον ένα γρόνο, οι δε τον άλλον, αλληλοδιαδόχως, εκτός από την εορτή της Γέννησης, της Αναστάσεως του Κυρίου και μερικές άλλες μεγάλες εορτές κατά τις οποίες κηρύγγει ο parocco ή σε όποιον ήθελε αναθέσει αυτάς. Τα σπίτια των ευγενών φιλεύουν τον ιεροκήρυκα και τους συνάδελφους του όλες τις ημέρες της Μεγάλης Τεσσαρακοστής.

Στον μητροπολιτικό νάό υπάρχουν συνολικά πέντε θυσιαστήρια: το ένα είναι το κεντρικό, το δεύτερο του Αγίου Ροΐαρίου, το τρίτο του Μιχαήλ Αρχαγγέλου, το τέταρτο του Αγίου Καρόλου Βοργομεο και το πέμπτο του Αγίου Ρόκκο: και τα πέντε είναι πάντοτε ενδεδυμένα με ευρέπεια και μεγάλη τάξη. Στο δεξιό μέρος του ναού υπάρχει το σκευοφυλάκιο όπου φυλλάσσονται όλα τα αντικείμενα και ο διάκοσμος της εκκλησίας και όπου οι κανόνικοι και οι ιερείς ενδύονται τα ιερά ἀμφιά. Το σκευοφυλάκιο αυτό, μολονότι μικρό, είναι τακτοποιημένο κατά τον καλύτερο τρόπο και διατηρούμενο σε αυστηρή τάξη: σ' αυτό φυλλάσσεται ο εξοπλισμός διαχωρισμένος κατά τα χρώματα των ιερών αμφίων. Οι πάγκοι, δηλ. τα ράφια όπου κάθε κανόνικος τοποθετεί ιδιαιτέρως τα φελόνια, το ευχολόγιο

του κ.λπ. ευρίσκονται γύρω-γύρω και στο βάθος του σκευοφυλακίου υπάρχει ξύλινη τράπεζα επί της οποίας διάφορες ιερές εικόνες. Ακόμη ευρίσκεται εκεί και η θέση όπου προετοιμάζονται, ένας μαρμάρινος νιπτήρας και πλησίον του το στεργωτήριο των χεριών. Επίσης ένα μεγάλο ερμάριο όπου, με δύο κλειδιά τα οποία κρατούν δύο κανόνικοι, φυλλάσσονται ασφαλώς το συνοδικό σιγύλλιο, έγγραφα, πιστοποιητικά και άλλα γράμματα επέχοντα θέση συστατικού τίτλου. Ακόμη ένα κατάστιχο στο οποίο καταγράφονται οι αμοιβές και τα ονόματα των ιερουργών που λειτουργούν κατά τις υποχρεώστεις τους.

Στο σημείο αυτό ο σεβασμιώτατος διέκοψε για άλλην ημέρα προκειμένου ν' αναπαυθεί.

Ιωάννης Αντώνιος Καμίλλος, αρχιεπισκοπικός καντσελλάριος.

Στις 16 Δεκεμβρίου συνέχισε την επίσκεψή στο υπόλοιπο του καθεδρικού ναού, όπου ευρήκε δύο εξομολογητήρια, το ένα για τους άνδρες και το άλλο για τις γυναίκες, διατηρούμενα σε καλή κατάσταση και εκτεθειμένα σε δημόσια θέα· σ' αυτά εξομολόγος και εξομολογούμενος φάνονται, πληρηίς είναι χώρια ο ένας από τον άλλον αντί για κιγκλιδώματα από σίδηρο και ξύλο, συστατικά του μυστηρίου της μετανοίας, υπάρχουν τρεις πόρτες, από την μεγαλύτερη που έλεπει πρας δύσμάς εισέρχονται οι άνδρες και από τις άλλες δύο οι γυναίκες.

Στην είσοδο του ναού υπάρχουν μαρμάρινες υδρίες με αγίασμα που κάθε Σάββατο το αντικαθιστά και ευλογεί ο κανόνικος της εβδομάδος. Οι θύρες κλείνουν και ασφαλίζονται με γρέμιες κλειδαριές, ημέρα δε και νύκτα ανάβουν στο ναό δύο λαμπάδες, η μία εμπρός στα Τίμια Δώρα και η άλλη στο κεντρικό θυσιαστήριο. Γ' περάνω του ναού υψώνεται κωδωνοστάσιο, στο οποίο στηρίζονται τρεις καμπάνες. Στην είσοδο του ιερού θήματος υπάρχει κωδωνίσκος τον οποίο, εξερχόμενος ο ιερές για να μεταβεί στο θυσιαστήριο, κτυπά προκειμένου να κάνουν ηγυγήα οι ευρισκόμενοι στο ναό πιστοί. Εμπρός από την εκκλησία είναι μια αυλή ή περιστύλιο και αμέσως μετά μια ευρύχωρη και όμορφη δημόσια πλατεία. Άνωθεν της εισόδου του ναού υπάρχει χονδρό μάρμαρο με τέσσερις αρχαίους θυρεούς.

Σ' αυτόν τον καθεδρικό ναό και συνοδικό (Capitolo) καθιερώμενό προ αμνημονεύτων χρόνων, υπηρετούν δέκα κανόνικοι: οι πρώτες επτά θέσεις είναι ανιδρυμένες από πολύ παλαιά, ενώ οι τρεις τελευταίες προ δεκαπενταετίας ή δεκαεξαετίας. Από τους κανονίκους αυτούς, οι τέσσερις πρώτοι αποκαλούνται αξιωματούχοι: ο δεκάνος, ο πρεπόσιτο, ο καντόρες και ο θρησκοφύλακ. Ακολουθούν οι λοιποί τακτικοί κανόνικοι. Στο ιερατείο υπάρχουν ακόμη άλλοι τέσσερις απλοί κληρικοί και 12 λαϊκοί. Οι ανωτέρω δέκα κανόνικοι υπηρετούν συνεχώς αυτήν την μητρόπολη παρευρισκόμενοι πάντοτε στον κόρο απαγγέλλοντας εναλλάξ τα της θείας λειτουργίας. Αυτό το έθιμο καθιερώθηκε επί του σεβασμιωτάτου αρχιεπισκόπου Αγγέλου Γοζαδίνου και το διατηρούν έκτοτε πιστά. Όλες τις εορτές και Κυριακές ψάλλεται η λειτουργία, όπως και κάθε Τετάρτη, Παρασκευή και Σάββατο της Τεσσαρακοστής και κάθε ημέρα της Μεγάλης Εβδομάδας καθώς και τα απόδειπνα της

Τεσσαρακοστής. Οι άρθροι ψάλλονται τέσσερις - πέντε φορές το γεόνο. Όλες οι ακολουθίες τηρούνται κατά τα οριζόμενα από το τυπικό της Ρώμης.

Το Συνοδικό των κανονίκων (Capitolo) έχει στη σφραγίδα του, την οποία χρησιμοποιούν σε γράμματα και έγγραφα, εικόνα που παριστά τον Κύριο και γύρω της, μέσα σε κύκλο, τις λέξεις SIGILLUM CAPITULI NAXIENS. Είναι πολύ παλαιά. (Οι κανόνικοι) δεν φέρουν ένδυμα κανονίκου, αλλά μόνο το δακτυλίδι με το οποίο διακρίνονται από τους κατωτέρους χληρικούς. Το λάβαρο (όπως το αποκαλούν) του Καπίτολου φέρει ωραίον ασημένιο Σταυρό στον διακοσμημένο ξύλινο κοντό του, από τον οποίο κρέμεται μια μακριά και ωραία ζωγραφισμένη στημαία, διαφορετική των στρατιωτικών στημαίων, που φέρει από τη μια πλευρά την Παναγία του Ροζαρίου και από την άλλη την Θεοτόκο στην οποία τιμάται ο ναός. Οι κανόνικοι έχουν κοινή υποχρέωση να υπηρετούν ανά εδομάδα, κατά τη διάρκεια της οποίας φάλλει καθημερινώς τη λειτουργία, ώστε μ' αυτόν τον τρόπο να εκπληρώνουν την επιθυμία των δωρητών για λειτουργίες.

Έτος 1660, Απριλίου 10.

Η παρούσα επίσκεψη διεκόπη λόγω άλλων επειγουσών υποθέσεων και, ιδιαίτερα, λόγω του ταξιδίου του αρχιεπισκόπου στη Μήλο για υποθέσεις της Εκκλησίας του. Επαναρχίζει σήμερα με την επιθεώρηση των υφισταμένων χληρικών.

Ιωάννης Αντώνιος Καμίλος, αρχιεπισκοπικός καντσελάριος.

Στις 10 Απριλίου ο σεβασμιώτατος, συνεχίζοντας την Επίσκεψη, ηθέλησε να επιθεωρήσει το Καπίτολό του· έκανε έναρξη κτυπώντας την καμπάνα, οπότε συγκεντρώθηκαν στα διαμερίσματά του όλοι οι κανόνικοι, από τους οποίους εξήτησε να ιδεί τα επίστρυμα έγγραφα δυνάμει των οποίων κατέχουν τα προνόμιά τους, τις υποχρεώσεις που έχουν, τα εισόδημα που αποκομίζουν, τα έξοδα που πληρώνουν και άλλες πληροφορίες.

Ακολούθως απεφάσισε να εξετάσει έναν ιδιαιτέρως και πρώτον εκάλεσε τον δον Φραντσέσκο Κομνενό, ντεκάνο του Καπίτολου, ο οποίος επέδειξε τα επίστρυμα έγγραφα δυνάμει των οποίων έχει παλαιόθεν συσταθεί το αξιωμά του. Το δίπλωμα είναι απλής επισήμανσης (semplice signatura) και έχει εκδοθεί στις 21 Ιανουαρίου του 4ου έτους του ποντιφικάτου της Αυτού Αγιότητος του πάπα Ιννοκέντιου X'. Το αξιωμα αυτό του κανονιάτου του παραχωρήθηκε από τον αλήστου μητρής δον Ραφαέλε Σκιατίνη, αρχιεπίσκοπο, το έτος 1648, Νοεμβρίου 27. Ο κατέχων το αξιωμα αυτό διατάσσει τους λοιπούς κανόνικους του Καπίτολου επί διαφόρων ζητημάτων και υποθέσεων και έχει την πρώτη θέση στον γορό και την πρώτη ψήφο. Είναι υποχρεωμένος να συμπαρίσταται καθημερινά στις ιεροτελεστίες του κόρου και όλες τις ιερές ακολουθίες και λειτουργίες. Κάθε εννέα εδομάδες αναλογεί σ' αυτόν η υποχρέωση να ιερουργεί ως εδομαδάριος και να λειτουργεί όλες τις ημέρες της εδομάδος στο κεντρικό θυσιαστήριο, όπου η λειτουργία αρχίζει με

την ανατολή του γλίου. Την ίδια υπογρέωση έχουν όλοι οι κανόνικοι, ο καθένας αλληλοδιαδόχως, γι' αυτό στην παρούσα Επίσκεψη δεν θα γίνεται σχετική αναφορά. Επί πλέον έχει υπογρέωση να φάλλει κάθες έξι μήνες δύο λειτουργίες υπέρ της ψυχής του αιολίου Αγγέλου Γοζαδίνου στα Θυσιαστήρια της Θεοτόκου και του Αρχαγγέλου Μιχαήλ. Το εισόδημα που αφίνει αυτό το κανονικάτο από τα ακίνητά του ανέρχεται από χρόνο σε χρόνο σε 25 ρεάλια, επιβαρύνεται με φόρο σε Βενετούς και Τούρκους 21½ ρεαλιών ετησίως.

Στις 11 Απριλίου προσκλήθηκε ενώπιον της αυτού σεβασιμότητος ο δον Φραντσέσκο Λορεντάνο, preposito, για να εξετασθεί: παρουσίασε τα έγγραφα του κανονικάτου του απλής σφραγίδος (di semplice signatura) κατά το σύνγριθες αυτού του Καπίτολου, παραχωρηθέντα από την Αγιότητά του τον πάπα Αλέξανδρο VII στις 8 Μαρτίου του πρώτου έτους του ποντιφικάτου του· το αξιώμα ανέλαβε στις 25 Αυγούστου 1658. Οι προκάτοχοί του πρεπόσιτοι διατηρούσαν πάντοτε οι ίδιοι το συγιλλιό του τίτλου τους. Σ' αυτόν όμως δεν δόθηκε παρόμοιο προνόμιο, γιατί αυτό έκρινε η σύνοδος του παρόντος Καπίτολου και διατηρείται ασφαλισμένο με δύο κλειδιά λόγω υποψίας που απέρρευσε για τους προηγουμένους πρεπόσιτους και άλλων αιτίων που δεν είναι δυνατόν να καταγραφούν εδώ, αλλά θα γίνει ιδιαίτερως λόγος στην Αγία Προπαγάνδα. Έχει υπογρέωση συμετοχής στον χορό και λειτουργιών, όπως περιγράφησαν ανωτέρω, διατηρεί ένα απλό κληροδότημα (beneficio), καθιερωθέν από την αείμνηστη Κατερίνα Κάλβο και έχει υπογρέωση να φάλλει μια λειτουργία κάθε Δευτέρα. Απολαμβάνει εισοδήματος από αιμέλια και χωράφια του κανονικάτου του, ανερχομένου σε 50 ρεάλια και πληρώνει ετήσιο φόρο ρεάλια 30.

Την ίδια ημέρα προσεκλήθη ο δον Giovanni Damigo, καντόρε του μητροπολιτικού ναού, για να εξετασθεί, ο οποίος παρουσίασε τα συστατικά του αξιώματός του έγγραφα, χορηγηθέντα από την Αγιότητά του τον πάπα Urbano VIII το 200 έτος του ποντιφικάτου του, στις 9 Ιουλίου. Κατέχει τη θέση της καντορίας από το 1614, Απριλίου 8. Έχει τη φροντίδα της διευθύνσεως του χορού, να εναρμονίζει υμνωδίες, φαλμούς κλπ. Κατέχει έναν κήπο που αφιέρωσε η αείμνηστη Λουκρέτια Κορονέλλου για τον οποίο οφείλει να φάλλει δύο λειτουργίες το μήνα μετά την αποβίωσή του όμως η εν λόγω αφιέρωσις, με την υπογρέωσή της, θα περιέλθει σε κάποιον άλλο κληρικό. Έχει εισόδημα 40 ρεαλιών και πληρώνει ετησίως φόρο 31 ρεάλια.

Την ίδια ημέρα ο σεβασιμώτατος επισκέψθηκε το κανονικάτο του Θησαυροφύλακος, το οποίο τώρα γηρεύει μετά την παραίτηση του δον Αντώνιου Γοζαδίνου· ως οικονόμος του σχετικού beneficio χρησιμοποιείται ο δον Giovanni Antonio Camillo, ο οποίος αλληλογραφεί με την Αγία Προπαγάνδα και διατηρεί τα επίσημα έγγραφα του κανονικάτου, έχει την 4η θέση στον χορό και φήρε στο Καπίτολο. Επίσης τη φροντίδα για τα εισοδήματα του μητροπολιτικού ναού, τη συγκέντρωση των χρημάτων του παγκαρφίου, πληρώνει τα έξοδα της εκκλησίας, είναι επιφορτισμένος με κάθες φροτινίδα γι' αυτήν, μεμριψά για τη διασφάλιση των πολυτίμων σκευών και των κινητών και ακινήτων πραγμάτων της. Το εισόδημα του κανονικάτου αυτού δεν αποφέρει περισσότερα από 16 ρεάλια, πληρώνει δ'

ετησίως σε Βενετούς και Τούρκους 21 ρεάλια περίπου. Έχει υποχρεώσεις λειτουργιών και ιεροτελεστιών όπως οίλοι οι άλλοι κανόνικοι.

Στις 14 Απριλίου προσεκλήθη ο δον Giovanni Crespo, κανόνικος, επιλεγόμενος Τριγώνης, ο οποίος φέρει αυτό το παρανύμιο από ένα αιμπέλι του κανονικάτου του, ονομαζόμενο «Τριγώνα», δηλ. με τρεις γωνίες. Το εν λόγω κανονικάτο ιδρύθηκε προ τριάκοντα περίπου χρόνων, επί αρχιεπισκόπου Σκιατίνη. Δεν διαθέτει άλλο συστατικό έγγραφο παρά ένα γράμμα της Αγίας Προπαγάνδας έτους 1639, μηνός Σεπτεμβρίου, υπογεγραμμένο από τον σεβασμιώτατο Αντώνιο Μπαρμπερίνο και λέγεται ότι τούτο χρήσιμευεί για συστατικό έγγραφο σε περίπτωση διεξαγωγής κανονικής ή αποστολικής Επισκέψεως. Έχει υποχρέωση τελέσεως λειτουργιών όπως αναφέρθηκε ανωτέρω. Εισπράττει από το κανονικάτο του περί τα 15 ρεάλια και πληρώνει ετησίως ρεάλια 11.

Την ίδιαν ημέρα εμφανίσθηκε για επιθεώρηση ο δον Antonio Veggia, κανόνικος του Αγίου Μιχαήλ, δηλ. του ομωνύμου θυσιαστηρίου της Μητρόπολης, στο οποίο αφιερώθηκε το κανονικάτο του από τον αείμνηστο Ιάκωβο Μπελώνια. Η σύστασή του έγινε το 1644, Ιανουαρίου 24, αυτός δ' αναδείχθηκε σε κανόνικον από τον αρχιεπίσκοπο Σκιατίνη το 1647, Μαρτίου 6, όπως προκύπτει από το δίπλωμα που παρεγγόρησεν ο ίδιος αρχιεπίσκοπος. Επικύρωση από την Αγία Έδρα δεν υπάρχει. Έχει υποχρέωση λειτουργιών όπως οι λοιποί κανόνικοι. Εισπράττει από το κανονικάτο του 37 ρεάλια και πληρώνει χαράτσι τα 14. Το εν λόγω κανονικάτο διαθέτει επί πλέον μια καπελλανία που καθιερώθηκε από τον αείμνηστο Κρουσίνο Κορονέλλο κατά Μάϊου του 1651, με επιφύλαξη jure patronato κατά το οποίο, μετά την αποβίωση του ανωτέρω καπελλάνου Αντωνίου Veggia, οι κληρονόμοι του καθιερώσαντού έχουν δικαίωμα εκλογής καπελλάνου με ενημέρωση του αρχιερέως. Έχει υποχρέωση να ψάλλει μια λειτουργία κάθε Δευτέρα στο θυσιαστήριο του Αγίου Μιχαήλ και κάθε Σάββατο στο θύμιο του Ροζαρίου. Αποφέρει εισόδημα 16 ρεαλιών.

Την ίδια ημέρα ενεφανίσθη ενώπιον της σεβασμότητός του ο δον Tomaso Ballio, κανόνικος του Ροζαρίου, δηλ. του θυσιαστηρίου του ευρισκομένου στον μητροπολιτικό ναό, επ' ανόματι του οποίου καθιδρύθηκε το κανονικάτο του από τον Ιάκωβο Μπελώνια. Η εκλογή του έγινε το 1644, Ιανουαρίου 20 και ορίσθηκε κανόνικος από τον σεβασμιώτατο Σκιατίνη, τον ίδιο χρόνο. Έχει τις ίδιες υποχρεώσεις όπως οίλοι οι κανόνικοι. Απολαμβάνει εισόδηματος 30 ρεαλιών και πληρώνει φόρο 14 ρεάλια.

Την ίδια ημέρα έφθασε για επιθεώρηση ο δον Λέον Σομμαρίππα, κανόνικος του San Carlo, από τον οποίο ζητήθηκαν τα παραστατικά δυνάμει των οποίων κατέχει το ειρημένο κανονικάτο. Παρουσίασε τη διαθήκη του αείμνηστου Marco Zago, πρεπόζιτου, γραμμένην το έτος 1649, Ιουλίου 15, στην οποία περιέχεται η σύσταση του κανονικάτου στο πρόσωπο του ειρημένου Ολίβιο, μετά όμως την αποβίωση αυτού, εάν ο αδελφός του Ιερώνυμος έχει τέχνο που επιθυμήσει να γίνει κληρικός του αυτού κανονικάτου του θυσιαστηρίου του San Carlo, να δίδεται στο τέχνο αυτό του Ιερώνυμου, μετά δε και την τού-

του αποβίωση να περιέρχεται στην δικαιοδοσία του πάπα. Το κανονικάτο συνεπήρθη από τον σεβασμιώτατο Σκιατίνι το έτος 1649, Σεπτεμβρίου 15, επέδειξε δε τα έγγραφα του ιδίου αρχιεπισκόπου έτους 1650, Απριλίου 10, εκδεδομένα δυνάμει εξουσιοδοτήσεως, όπως έλεγε ο ίδιος, παραχωρήθείσης από την Αγία Προπαγάνδα, να ανιδρύει και επιβλέπει παρόμοια κανονικάτα υπαγόμενα στη δικαιοδοσία του. Το εν λόγω κανονικάτο έχει υποχρέωση στον χορό και λειτουργίων, όπως όλα τα άλλα. Η απόδοσή του ανέρχεται σε 40 ρεάλια ετησίως και πληρώνει φόρο ρεάλια 20.

Την ίδια ημέρα έγινε επιθεώρηση στον δον Andria Rassia, κανόνικον custode ο οποίος έχει ορισθεί στο αξίωμα από τον ειρημένο σεβασμό. Raffaello Schiatini το έτος 1651, Απριλίου 10. Επέδειξε το έγγραφο συστάσεως του κανονικάτου, εκδοθέν παρά του αυτού σεβασμιωτ. αρχιεπισκόπου, που ισχύει και ως έγγραφο καθιερώσεώς του, με την έγκριση της Αγίας Προπαγάνδας, όπως ανωτέρω εξετέθη για την καθιέρωση του beneficio. Έχει τις ίδιες υποχρεώσεις όπως όλοι οι άλλοι. Το εισόδημά του ανέρχεται σε 10 ρεάλια, τα οποία δεν αφούν για την πληρωμή της φορολογίας του.

Στις 16 Απριλίου επιθεωρήθηκε ο δον Gio(vanni) Antonio Camillo, canonico paroco της αρχιερατικής Διοικήσεως Νάξου, ο οποίος παρουσίασε τις έωλες που εκδόθηκαν από την αγιότητά του τον πάπα Άλεξανδρο VII κατά το πρώτο έτος του ποντιφικάτου του. Κατεστάθη paroco από τον σεβασμιώτατο Schiatini, ο οποίος τον χειροτόνησε ιερέα και ακολούθως τον τοποθέτησε στο κανονικάτο, ενωμένο συνεχώς με την ενορία. Το εν λόγω κανονικάτο εγκαθιδρύθηκε από τον αοιδικό σεβασμιώτατο Γοζαδίνο, προκάτοχον του ειρημένου Schiattini, και υποχρεώνει τον paroco να συμμετέχει καθημερινά στον χορό, στις λειτουργίες και τους εσπερινούς· στον κανόνικο ανήκει η μέριμνα επί των αγράντων μυστηρίων. Είναι υποχρεωμένος σε κάθε εορτή και τις Κυριακές να ψάλλει τον θρύρο για εξυπηρέτηση των χρησών, πτωχών και άλλων που αδύνατον να προσέρχονται κατά την κανονική λειτουργία. Έχει υποχρέωση να ψάλλει κατά τις λειτουργίες και εσπερινούς που είναι καθιερωμένοι για τους νεκρούς και έχει πολλές άλλες υποχρεώσεις προς τους ενορίτες. Θα είναι οκτώ χρόνια που προσφέρει αυτές τις υπηρεσίες. Το εισόδημα αυτού του κανονικάτου ανέρχεται σε 10 ρεάλια περίπου από χρασί και χριθάρι· στα μυστήρια του βαπτίσματος και του γάμου έχει το φιλοδώρημα που δίδεται στον παρόκο. Όταν παριστατού ο αρχιεπίσκοπος, όλα τα φιλοδωρήματα περιέρχονται σ' αυτόν, όχι όμως και όταν έχει προσκληθεί τιμητικώς στα μυστήρια αυτά, οπότε τα φιλοδωρήματα περιέρχονται στον παρόκο, πράγμα που δεν συμβαίνει συχνά. Πληρώνει κάθε χρόνο φορολογία για το αμπέλι του πάντρε Giannuli άσπρα 6.

Στις 28 Απριλίου 1660 επιθεωρήθηκε ο δον Nocolao Conte, ιερεύς αυτής της Εκκλησίας, άνευ υποχρεώσεως προς την Μητρόπολη. Έχει ένα beneficio των συγγενών του και είναι υποχρεωμένος να ψάλλει μια λειτουργία κάθε Κυριακή στην εκκλησία του Αγίου Βαφτολομαίου.

Αυθημερόν επιθεωρήθηκε ο δον Francesco Bulla, ιερεύς της επισκοπής Ναξίας· δεν

είναι κανόνικος, ούτε τετιμημένος με beneficio, πληγ καθημερινώς υπηρετεί τον καθεδρικό ναό με προθυμία και απόδοση.

Αυθημερόν εμφανίσθηκε ο δον Francesco Pelechi, ιερεύς της επισκοπής: δεν είναι κανόνικος, υπηρετεί όμως την εκκλησία όλες τις εορτές: είναι νέος κληρικός.

Αυθημερόν εμφανίσθηκε και ο Francesco Crespo, κληρικός της επισκοπής Νάξιας: είναι απλούς ιερεύς, νέος.

Στο σημείο αυτό περαιώθηκε γι. Επίσκεψη που θα συνεχισθεί άλλην ημέρα.

Giovanni Antonio Camillo, cancelliere Archieviscovile.

Στις 5 Ιουλίου 1660 γι σεβασμιότητά του, συνεγένοντας την διακοπείσα Επίσκεψη, λόγω άλλων επειγουσών υποθέσεων, διεπίστωσε ότι στο νησί της Νάξου υπάρχουν αρκετές εκκλησίες του Λατινικού δόγματος. Και κατ' αρχήν η εκκλησία του Αγίου Αντωνίου αθέα, κειμένη πληρίου του αιγαλού. Πρόκειται για εκκλησία παλαιότατη, κατασκευασμένη με τρία κλίτη, κολώνες μαρμάρινες και αψίδες, μήκους 24 έμματων και πλάτους 12. Σε παλαιούς καιρούς ήταν ναός (commendaria) των Ιπποτών της Μάλτας ο οποίος, μετά την έξοδο των ιπποτών από τη Ρόδο και τη μεταφορά της Αρχιεπισκοπής της εν λόγω πόλεως στη Νάξο, προσαρτήθηκε και αυτός, με τα εισοδήματά του, στην αιγειπισκοπική περιουσία (mensa). στην εκκλησία αυτή φάλλονται κάθε εβδομάδα δύο λειτουργίες για κάποιο ακίνητο που της είχε αφιερωθεί.

Στο Μπούργο της Νάξου υπάρχει άλλη εκκλησία ονομαζούμενη Παναγία των Χιονιών. Επίσης, άλλη μία του Αγίου Βαθόλομαίου, στην οποία κάθε Κυριακή τελείται λειτουργίες από κληρικό του οίκου Κόντη, εξ οικογενειακού εύημου.

Έξω της πόλεως, στην κοντινή εξοχή υπάρχει η εκκλησία του Αγίου Μάρκου του Ευαγγελιστού, οι εκκλησίες της Παναγίας Σαβέρα, του Αγίου Αντωνίου της Πάλδοβας, του Αγίου Πνεύματος, του Αγίου Ιακώβου και του Αγίου Σεβαστιανού. Σε όλες αυτές τις εκκλησούλες, ο αρχιεπίσκοπος σεβασμιώτατος Πόλλα, μετά την άφιξή του εδώ, ζρισε σε κάθε μίαν και ένα κληρικό, τον οποίο επεφόρτισε να φροντίζει για την καθαριότητα και την ασφάλειά της και από καιρού εις καιρόν να τελεί λειτουργία.

Μισό μήνι μακριά της πόλεως υπάρχουν άλλες δύο εκκλησίες, η Αγία Αικατερίνα και η Αγία Μαγδαλένα: αυτές, μολονότι υπάρχονται στον ordinario, μερικοί από τους χωρικούς έχουν τη φροντίδα τους από οικογενειακή παράδοση. Ένα μήνι μακρύτερα είναι η εκκλησία των Αγίων Τεσσαράκοντα, την οποία φροντίζει, από οικογενειακή παράδοση, ένας χωρικός. Ενώπιον μήνι μακριά της πόλεως υπάρχει η εκκλησία του Αγίου Ιωάννου του Βαπτιστού, δύο δε μιλια μακριά μιαν άλλη, δίκλιτη, του Αγίου Ιωάννου Βαπτιστού και του Αγίου Φραγκίσκου, τις οποίες εκ παραδόσεως φροντίζει ο ευγενής Οίκος των Barozi. Δύο μιλια μακρύτερα υπάρχει η εκκλησία της Παναγίας των Εισοδίων μαζί μ' εκείνην του Αγίου Σεβαστιανού, ανήκουσα πατροπαραδότως στον Οίκο Grimaldi: τέσσερα μιλια μακρύτερα υπάρχει εκκλησούλα επ' ονόματι της Μεταμορφώσεως, ανήκουσα πατρογονικώς στους ιώνες.

Στον κήπο της Αρχιεπισκοπής υπάρχει μια ωραιότατη και πολύ παλαιά εκκλησία, την οποία στην Κοίμηση της Θεοτόκου, μακριά από την πόλη, περί τα 4 μίλια λέγεται ότι σε παλαιοτέρους χρόνους ήταν ο μητροπολιτικός ναός, πλησίον του οποίου είναι μερικά δωμάτια, τα οποία ήταν έτοιμα να καταπέσουν και ο σημερινός αρχιεπίσκοπος Πόλλα τα επισκεύασε, ενώ ανοικοδόμησε και άλλα τρία δωμάτια για μεγαλύτερη ευκολία. Εκεί πλησίον ευρίσκεται και ο κήπος του δεκανάτου, μέσα στον οποίο είναι μια εκκλησούλα του Αγίου Μάμαντα, από την οποία έχει πάρει την ίδια ονομασία όλη, εκείνη η περιοχή, κήποι και βοσκότοποι της Αρχιεπισκοπής.

Από εκεί και σε απόσταση ενός μιλίου είναι δύο ακόμη εκκλησίες, του Αγίου Ιωάννου Βαπτιστού και των Αγίων Κοσμά και Δαμιανού, πατρογονικές των Κρίσπων. Στο χωριό Σαγκρί, ευρισκόμενο εκεί πλησίον, μέσα σε μιαν ελληνική εκκλησία υπάρχει παρεκκλήσιο του Αγίου Φραγκίσκου. Επίσης, σε απόσταση ενός μιλίου από το χωριό αυτό, ευρίσκεται μια παλαιά εκκλησία, η Γέννηση της Θεοτόκου, ονομαζόμενη Αυλωνίτισσα, από την οποία το κανονικάτο του θησαυροφύλακα έχει κάποια εισοδήματα. Στο χωριό Μονίτσια, μακριά από την πόλη, σχεδόν δώδεκα μίλια, ευρίσκεται μια εκκλησία του Αγίου Φραγκίσμου, πατρογονική των Castri.

Γιάρχουν λοιπόν εικοσιτρείς εκκλησίες έξω από την πόλη, στις οποίες τελείται λειτουργία μερικές φορές τον χρόνο και σε κάποιες πιο συχνά, ανάλογα με την απόσταση και την ευκολία εκείνων που έχουν τη φροντίδα τους.

Στις 15 Ιουλίου 1660 συνεχίζοντας τη σεβασμιότητά του την Επίσκεψη, προσεκάλεσε τον τηγούμενο και τον υφηγούμενο της Λαζαρέττος του Εσταυρωμένου για την επιθεώρησή της. Η ίδρυση της εν λόγω Λαζαρέττος ανάγεται σε παλαιούς χρόνους, επικυρώθηκε δ' ακολούθως, με άκρα επιείκεια της Αγιότητός του και Κυρίου μας πάπα Γρηγορίου XIII το έτος 1583, Φεβρουαρίου 27, όπως προκύπτει από τη δούλα που παρουσίασαν οι ειρημένοι τηγούμενος και υφηγούμενος. Στην εν λόγω Λαζαρέττα μετέχουν 92 αδελφοί, άνδρες και γυναίκες, όλοι του Λατινικού δόγματος, οι οποίοι συνέρχονται αρκετές φορές το χρόνο στην εκκλησία των πατέρων Ιησουϊτών, την οποία σημάντια της ασπίλου Γεννήσεως της Θεοτόκου, όπου ψάλλουν τον εσπερινό και τους ύμνους της Θεοτόκου σε κάθε εορτήν της και το απόδειπνο την τεσσαρακοστή. Τις τρεις ημέρες του όφθου της Μ. Τετάρτης, Μ. Πέμπτης και Μ. Παρασκευής (tenebre) έψαλλαν μιαν ακολουθία που έψαλλαν, κατά το παλαιό τυπικό, ιερείς σε ώρες νυκτερινές, όπως και την ακολουθία της Θεοτόκου κάθε Κυριακή. Είναι όμως τώρα 45 χρόνια που δεν πραγματοποιούνται αυτές οι ακολουθίες. Φέρουν μακόνες χρώματος κιτρίνου τις οποίες φορούν κατά τη θεία μετάληψη, πράγμα που κάνουν πανηγυρικά, και κατά τις εκφορές νεκρών αδελφών. Συνηθίζουν να υψώνουν στο μέσον της πόλης έναν μεγάλο σταυρό, ο οποίος παραμένει εκεί από την Κυριακή των Βαΐων ως το Μ. Σάββατο. Κατά την πανηγυρική ακολουθία της Μ. Παρασκευής, κατά την οποία, όπως συνηθίζεται εδώ, γίνεται ο ενταξιασμός του

Κυρίου και αποκαλείται ελληνικά «Επιτάφιος», οι ειρημένοι αδελφοί αφικνούνται με ψαλμώδιες από το παρεκκλησιό τους φέροντες, με άκραν ευλάβεια, τα διάσημα των μυστηρίων του Πάθους με έναν μεγάλο Εσταυρωμένο και την Θεοτόκο ενδεδυμένη στα μαύρα και εισέρχονται στον μητροπολιτικό νάό από όπου, συνοδευόμενοι από το ιερατείο, τοποθετούνται επικεφαλής της θείας νεκρικής πομπής και κάνονται τη Λιτανεία σ' ολόκληρη την πόλη. Κάνουν επίσης άλλη μια Λιτανεία την ημέρα της Αναστάσεως φέροντες μετ' ευλαβείας την εικόνα του Σωτήρος. Επίσης εφοτάζουν τη σύναξη της Γ' περαγίας Θεοτόκου μετά λιτανείας. Κάθε ένας αδελφός συνεισφέρει οικονομική ενίσχυση για να έχουν λαμπαδίδες σε όλες τις λειτουργίες και διατηρούν πολλές άλλες ευτεθείς συνήθειες. Με δικά τους έξοδα είχαν προσλάβει έναν καπελλάνο που τελούσε τις Κυριακές λειτουργίες τους. Όταν όμως εγκαταστάθηκαν εδώ οι πατέρες Ιησουΐτες, οι αδελφοί τους παρεχώρησαν το παρεκκλήσι τους, κατά την επικρατούσα συνήθεια να παρέχονται εκκλησίες στην Αδελφότητα των Ιησουΐτών και οι πατέρες ανέλαβαν όλες τις υποχρεώσεις του καπελλάνου. Έτσι δεν χρειάζονται πλέον ιερέα για να πραγματοποιούν, όποτε επιθυμούν, τις ιεροτελεστίες τους.

Στο σημείο αυτό διεκόπη η επίσκεψη λόγω ασθενείας του αρχιεπισκόπου.

Gio(vanni) Antonio Camillo, cancelliere archieviscovile.

Στην πόλη και νήσο της Νάξου ευρίσκονται τρία μοναστήρια καλογήρων, τα οποία, μολονότι η σεβασιμότητά του δεν επισκέψθηκε προσωπικώς, λόγω της ανεξαρτησίας που λέγουν ότι έχουν, σημειώνονται εδώ οι πληροφορίες που παρεχώρησαν οι γηγόμενοι τους:

— Ένα μικρό μαρκύρι από την πόλη ευρίσκεται το μοναστήρι των πατέρων Zoccolanti του Αγίου Φραγκίσκου, υποκείμενο στην επαρχιακή διοίκηση Κρήτης. Η εκκλησία τους τιμάται στο όνομα της Παναγίας Ευαγγελίστριας, πλησίον της δι' υπάρχει άλλη μια του Αγίου Στεφάνου. Οι εν λόγω πατέρες ήλθαν στη Νάξο από παλαιούς χρόνους, έχουν δ' ως προϊστάμενο έναν ιερέα-εφημέριο και έναν λαϊκό. Έχουν αρκετά εισοδήματα από ακίνητα, αμπέλια, χωράφια και ελαιώνες που προσέφεραν στην ειρημένη εκκλησία οι Λατίνοι της πόλεως. Γ' πάρχουν εκεί έξι δωμάτια, αποθήκες, τραπεζαρία, κουζίνα όπου, αν και το συγκρότημα δεν είναι ανηγερμένο για μοναστήρι, οι πατέρες διαμένουν με μεγάλη άνεση. Έχουν αυλή εμπρός από την εκκλησία και άλλη μια εμπρός από τα δωμάτια και εκτός από κηπευτικά προϊόντα, έχουν, πλησίον των δωματίων, κήπο με πηγάδι, οπωροφόρα και άλλες ευκολίες ώστε, σύμφωνα και με τις κοινωνικές συνήθειες του τόπου, οι πατέρες διαβιούν αξιοπρεπώς.

— Σε μικρή απόσταση, από την πόλη ευρίσκεται το μοναστήρι των πατέρων Καπουτσίνων, το οποίο τους παραχωρήθηκε από τους χωρικούς κατά την άφιξή τους, προ 35 περίπου χρόνων, σπότε ανήγειραν μιαν ωραιότατη εκκλησία της Παναγίας και δίπλα της το μοναστήρι, αρκετά άνετο και τακτοποιημένο, περιτειχισμένο, με κοιτώνες, τραπεζαρία, κουζίνα, αυλή και ωραιότατο κήπο με πηγάδι, δένδρα, πέργκολες και άλλες ευκολίες. Θα είναι περίπου δέκα χρόνια που οι πατέρες εγκατέλειψαν το μοναστήρι αυτό και

εγκαταστάθηκαν μέσα στην πόλη, όπου ανήγειραν άλλην εκκλησία και μοναστήρι εκ θεμελίων, διατηρούν όμως και το άλλο με τον κήπο και τα δωμάτια για την αναψυχή τους. Μέσα στο Κάστρο ανήγειραν την εκκλησία του Αγίου Αντωνίου της Πάδοβας, αιθουσες άνωθεν και κάτωθεν, διόροφο κοιτώνα, δωμάτια για έξι πατέρες, αναπαυτήριο, τραπεζαρία, σκευοθήκη, κουζίνα και άλλες ευκολίες που δεν είχαν πριν. Στο νέο αυτό μοναστήρι της πόλης διαμένουν οι πατέρες, ανερχόμενοι σήμερα σε τέσσερις με δικαίωμα τελέσεως λειτουργίας, έναν λαϊκό και άλλον ένα ιδιώτη Νάξιο, θεωρούμενον λαϊκό. Διατηρούν σχολείο μικρών παιδιών, 30 των αριθμού.

— Εντός της πόλεως υπάρχει το μοναστήρι των πατέρων Ιησουΐτών, που εγκατεστάθησαν στο νησί δύο-τρία χρόνια πριν από τους Καπουτσίνους. Σ' αυτούς παραγωρήθηκε η εκκλησία της Συλλήψεως(;) της Θεοτόκου (Madona Concetta), παρεκκλήσιο της Αδελφότητος του Εσταυρωμένου, παρ' όλων των ευγενών Νάξιων κατά την επιχριστούσα συνήθεια σ' όλον τον κόσμο να παραγωρούν σ' αυτούς εκκλησίες. Πληγίστηκε της εκκλησίας οι πατέρες αγόρασαν από ιδιώτες μερικά δωμάτια, στα οποία διαμένουν ως τώρα. Θα είναι οκτώ περίπου χρόνια που έχουν αρχίσει να τα κατεδαφίζουν και ν' ανεγείρουν οίκημα για μονή, περιτειχισμένο και με ανάλογες ευκολίες, αλλ' ακόμη δεν έχουν τελειώσει. Τους έχουν προσφερθεί πολλά ακίνητα, αμπέλια, χωράφια, ελαιώνες, έστικόποι και κήποι, από τα εισοδήματα των οποίων συντηρούνται. Σήμερα υπάρχουν δύο πατέρες — ιερείς και δύο λαϊκοί. Διατηρούν σχολείο 20 παιδιών.

Η Νάξος, πρώτιστη όλων των νησιών του Αρχιπελάγους, υπήρξε Δουκάτο ολοκλήρου του Αιγαίου Πελάγους: σ' αυτήν είχαν την έδρα τους οι Δούκες, κατόπιν αυτήσεως των οποίων μετεφέρθη η Αρχιεπισκοπή από τη Ρόδο στη Νάξο. Από την εποχή που κατεστάθη σ' αυτήν Δούκας ο Μάρκος Σανούδος, ευγενής Βενετός, εγκαταστάθηκαν και οι λατίνοι σε όλα τα νησιά του Αρχιπελάγους. Δεν υπήρξε ποτέ Έλληνας αρχιεπίσκοπος, άλλ' όταν οι Τούρκοι εξεδίωξαν τους Δούκες από την καθέδρα τους, ύστερ' από εξέγερση των Ελλήνων, έκαναν και αυτοί δικόν τους Αρχιεπίσκοπο. Σ' αυτό το νησί, που έχει περίγυρο περί τα 120 μίλια, υπάρχουν συνολικά τριακόσιες τριάντα ψυχές Λατίνων, οι 200 από τους οποίους ενήλικες και περί τους 5.000 Έλληνες που έχουν 100 ιερείς. Πρέπει να διευκρινισθεί ότι οι Λατίνοι είναι όλοι καλώς αποκατεστημένοι, οι περισσότεροι ευγενείς από τη Βενετία, Γένοβα, Βερόνα και άλλες πόλεις της Ιταλίας που ήλθαν στο νησί από τον καιρό του (πρώτου) Δούκα.

Γύρω την Αρχιεπισκοπή Νάξου ευρίσκεται και η εκκλησία της Πάρου, γι' αυτό και ο αρχιεπίσκοπος, τόσο ο Λατίνος όσο και ο Έλληνας, αποκαλείται Νάξου και Πάρου. Στο νησί αυτό υπάρχει μια εκκλησία μέσα στο Κάστρο της Άγουστας, που είναι η κυρία πόλης της Πάρου, ονομαζόμενη Άγιος Γεώργιος, μήκους 32 και πλάτους 20 ποδιών, μονόκλιτη, παλαιότατη και ευλαβούμενη ακόμη και από τους Έλληνες, αλλά πολύ φτωχή, όπως δια-

πιστώνεται και από τον αμέσως περιγραφόμενο εξοπλισμό της. Έχει δύο φελόνια πράσινα παλαιά, το ένα από δαμάσκο, το άλλο ορμεσίνο, δύο στιγάρια, δύο ammiti, μία ζώνη, ύφασμα οιόντος κάκινο, μια οιόνη για το δισκοπότηρο, δύο καλύμματα της αγίας τραπέζης, δύο κηροπήγια ξύλινα και ένα κανθάρι σιδερένιο. Αυτά είναι όλα κι όλα που διαθέτει η εκκλησία: χρησιμοποιεί δισκοπότηρο, τυπικό μηναρί και ό, τιδήποτε άλλο αναγκαίο από τον μητροπολιτικό ναό της Νάξου. Από ακίνητα έχει έναν κήπο που τον ενοικιάζει ο καπελλάνος για τέσσερις πιάστρες το γρόνο και ένα γωράκι που αποδίδει ετησίως δύο - τρία ρεάλια.

Μπορεί λοιπόν εύκολα ν' αντιληφθεί κανείς πόσο πτωχή έναι αυτή η εκκλησία ώστε, αν δεν υπήρχαν τα 30 σκούδα που στέλνει η Αγία Προπαγάνδα στον καπελλάνο, δεν γνωρίζω πως θα μπορούσε να ζήσει.

Στην πόλη της Παρκιάς, μέσα στη μεγάλη εκκλησία των Ελλήνων, την ονομαζόμενη Κατωπολιανή, υπάρχουν δύο αλτάρια Λατινικού δόγματος, το ένα εγκαθιδρυμένο από παμπαλαίους χρόνους, το άλλο εδώ και ωκτώ-εννέα χρόνια περίπου το πρώτο είναι μια απλή κολώνα μαρμάρινη κι επάνω της μια μικρή πλάκα μαρμάρινη, επίσης. Το δεύτερο, κατασκευασμένο καλύτερα, είναι με δύο σκαλοπάτια. Σ' ολόκληρο το νησί της Πάρου διαμένουν τριάντα ψυχές του δικού μας δόγματος, τις οποίες εξυπηρετεί ένας κληρικός από τη Σύρο ονόματι Λεονάρδος Φρέρης, τον οποίο διόρισε ο σημερινός αρχιεπίσκοπος, στην αρμοδιότητα του οποίου ανήκει η αποστολή καπελλάνου. Είναι δύο χρόνια τώρα που εφημερεύει εκεί.

Ανεγέρθη ανωτέρω το περιβόλι, κτήματα και οι θεσκότοποι που έχει η Αρχιεπισκοπή στην τοποθεσία Άγιος Μάρκος: πρέπει ακόμη να σημειώσουμε ότι έχει και μερικούς αμπελώνες και κτήματα κείμενα στην εξοχή, λίγο έξω από την πόλη. Τα εισοδήματα της Αρχιεπισκοπής από το σύνολο των ιδιοκτήτων ακινήτων της δεν φθάνουν τα 150 ρεάλια, όπως θεβαίωνται από όλους σχεδόν τους κατοίκους του δόγματός μας σε πιστοποίησή τους που φυλλάσσεται στην αρχιεπισκοπική καντσελλαρία. Οι αμπελώνες, λόγω της χημείας του θρόνου επί τέσσερα χρόνια έχουν κατατραφεί από έλλειψη φροντίδας και δεν απόδιδουν ό, τι απέδιδαν παλαιότερα, το ίδιο και τα λοιπά κτήματα της Αρχιεπισκοπής από κακή εκμετάλλευση. Ο σημερινός αρχιεπίσκοπος εφρύντισε γέρη γι' αυτά και την καλή απόδοσή τους. Επισκοπική κατοικία δεν υπάρχει, γι' αυτό είναι υποχρεωμένος να ενοικιάζει εδώ και εκεί. Γ' πάργει ίμως μια εξαιρετική τοποθεσία μέσα στο Κάστρο, όπου υπήρχαν σε παλαιούς χρόνους αρχιεπισκοπικές κατοικίες, μα τώρα δεν απέμεινε παρά το γήπεδο για ν' ανεγερθεί ένα ωραίο κτήριο.

Ego Joës Antonius Camillus omnibus supradictis
interfui laq's scripsi tanqua.

Cancellarius Archiepiscopalis»

αρχατός

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ ΝΑΞΟΥ

Σίμος Μιλτ. Συμεωνίδης

ΟΙ ΑΡΧΙΕΡΑΤΙΚΕΣ
ΕΝΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΗ ΠΑΡΟΝΑΞΙΑΣ
1632-1670
(Ιστορικά στοιχεία που αγνοήθηκαν)

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

1. Οι συγγένεις αρχιερατικές εναλλαγές ή και ταυτόχρονες ακόμη παρουσίες αρχιερέων στον επισκοπικό θρόνο της μητροπόλεως Παροναξίας κατά το χρονικό διάστημα 1632-1670, περιέπλεξαν σε τέτοιο βαθμό τα πράγματα, ώστε οι επισκοπικοί κατάλογοι της επαρχίας που συντάχθηκαν, κατά καιρούς, για την ίδια περίοδο, να ευρίσκονται σε πλήρη ασυμβωνία και διάσταση¹. Το θέμα είχε, πολύ ενωρίς, κινήσει το ενδιαφέρον μου και, κατά την πορεία των ιστορικών ερευνών μου, άρχισα να συγκεντρώνω κάθε σχετικό στοιχείο και να διασταυρώνω τις πληροφορίες που προέκυπταν με τις γνωστές αναφορές της υπάρχουσας βιβλιογραφίας για την εξαγωγή συμπερασμάτων.

Το έτος 1989, στην πολύτιμη επήσια έκδοση «Μητριακά», τόμ. Γ' (σελ. 17-136), δημοσίευσα στημαντική εργασία μου, για όλες τις επισκοπές των Κυκλαδών, στην οποία περιέλαβα και τις μαρτυρίες και συμπεράσματα για τα επισκοπικά της μητροπόλεως Παροναξίας, έλασει εντελώς νέων, ως τότε, ιστο-

1. Τωμαδάκη Β. Νικ., *Ιωσήφ Δόξας Ζακύνθιος μητροπολίτης Σεβαστείας και έξαρχος Αρμενίας, πρόεδρος της Μητροπόλεως Παροναξίας*, ανάτυπο εκ του ΜΒ' (1975-1976) τόμου της Επετρίδος της Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών, εν Αθήναις 1976, σελ. 8, όπου σχετική βιβλιογραφία.

ρικών στοιχείων, προερχομένων από το Βατικανό (Αρχείο της Sacra Congregazione de Propaganda Fide), τη Συλλογή Περ. Ζερλέντη, των Γενικών Αρχείων του Κράτους και άλλες αρχειακές πηγές, τα οποία επέχυσαν φως σε πολλά σκοτεινά στρείδια του όλου προβλήματος².

Τα νέα αυτά στοιχεία, παρά τη σπουδαιότητά τους, δεν χρησιμοποιούθηκαν από τους συγγραφείς, που ασχολήθηκαν μεταγενέστερα με τα επισκοπικά Παροναξίας³, ούτε και από τον κ. Ιάκωβο Εμμ. Καμπανέλη, στο βασικό έργο «Η Ιερά Μητρόπολις Παροναξίας δια μέσου των αιώνων», Αθήνα 1991, από το οποίο δεν έπρεπε να λείπουν, αφού σ' αυτό έχει καταχωρισθεί όλη η σχετική βιβλιογραφία. Έτσι, η σύγχυση περί τα πράγματα αυτής της περιόδου και, όλως ιδιαίτερα, περί την προσωπικότητα του μητροπολίτου Νικοδήμου Γεράρδη, του Νάξου (όπως εγώ απεκάλυψα)⁴, ο οποίος έχει, αδίκως, κακοχαρακτηρισθεί από τους συγγραφείς, παρέμεινε σχεδόν ανέπαφη.

Θεωρώ λοιπόν ότι οι σελίδες του περιοδικού «Αρχατός», του νέου αυτού λαμπρού πνευματικού βήματος της Νάξου, αποτελούν τον πλέον κατάλληλο χώρο για την παρουσίαση του θέματος, θέσεις και υποκουμέντα που αγνοήθηκαν, άκρως ενδιαφέροντα και αποκαλυπτικά.

2. Στη μνημονευθείσα ανωτέρω εργασία μου, προσδιόριζα ότι, οι συγκέντρωσεις αρχιερέων στις ορθόδοξες επισκοπές των Κυκλαδών κατά τη διάρκεια του Βενετοτουρκικού πολέμου (1645-1669), οφείλονταν, κατά κύριο λόγο, στους εξής παράγοντες:

- α) στις πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες που διαμορφώθηκαν στον κυκλαδικό χώρο από τα μακρυχρόνια πολεμικά γεγονότα.
  - β) στην αδυναμία των αρχιερέων (που ήταν απότοκη των ανωτέρω συνθηκών) να πληρώσουν τις πατριαρχικές φορολογίες και, κυρίως
  - γ) στη δυσπερίγραπτη, χαοτική, πολλές φορές, κατάσταση, που επικρατούσε στο Οικουμενικό Πατριαρχείο και τις ατελεύτητες αλλαγές πατριαρχών. Οι ταπεινοί αγώνες για την κατάληψη ή ανακατάληψη του πατριαρχικού θρόνου,
2. Συμεωνίδη Μ. Σίμου, *Το Αρχιπέλαγος κατά τον πόλεμο Τουρκίας - Βενετίας (1645-1669)* και οι αρχιερατικές εναλλαγές στις ορθόδοξες επισκοπές, περιοδ. «Μηλιακά», Αθήνα 1989, τόμ. Γ', σελ. 17-136.
3. Γριτσοπούλου Αθ. Τάσου, α) *Επισκοπικά Παροναξίας κατά τον ΙΖ' αιώνα*, στην Επετηρίδα Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών, Αθήνα 1990, τόμος ΙΓ' (1985-1990) και β) *Έγγραφα ΙΖ' και ΙΗ' αιώνων από τη Νάξο. Εκκλησιαστικές και άλλες ειδήσεις*, στην Ε.Ε.Κ.Μ., Αθήνα 1996, τόμος ΙΕ' (1994).
4. Συμεωνίδη, *Το Αρχιπέλαγος*, σελ. 127, έγγραφο Νο 11.

με την πληρωμή μεγάλων χρηματικών ποσών προς Τούρκους ιθύνοντες, άδει-
ασαν εντελώς τα ταμεία του πατριαρχείου και το οδήγησαν στην ανάγκη σύνα-
ψης πολλών και μεγάλων δανείων με δυσμενείς όρους και τις συνέπειες τους.
Αυτές τις συνέπειες, ως αίτιο και των αρχιερατικών εναλλαγών στις Κυκλά-
δες (και όχι μόνο), θα περιγράψουμε κατωτέρω.

Τους τρεις αυτούς βασικούς παράγοντες δεν έλαβαν υπόψη όσοι ασχολήθη-
καν με τις αρχιερατικές εναλλαγές, με αποτέλεσμα να παραμένει η εντύπωση
ότι, όσοι αρχιερείς απομακρύνθηκαν τότε από τις έδρες τους, ήταν ανήθικοι,
άσωτοι και ανέντιμοι, κατά τις αναγραφόμενες στις καθαιρετικές πράξεις
κατηγορίες. Αυτίθετα, τη Μεγάλη, Εκκλησία ηθέλησαν αιφορμένην στο ύψος
της, χωρίς μάλιστα να διστάζει, από γενναιότητα, να τιμωρεί αρχιερείς και να
κατονομάζει, στις καθαιρετικές πράξεις, τις φρικτές παρανομίες τους!

Η αλήθεια, δυστυχώς, είναι πολύ διαφορετική και αυτήν θα επιδιώξουμε να
προσεγγίσουμε εδώ.

3. Οι κλυδωνισμοί στο Πατριαρχείο.

Οι δραστηριότητες του αοιδίου οικουμενικού πατριάρχου Κυρίλλου Α'
Λούκαρη, που απέβλεπαν στην πνευματική εξύψωση του Γένους, έθιγαν τα
συμφέροντα και τα σχέδια της Καθολικής Εκκλησίας για την άλωση της
Ορθοδοξίας, οι δε πολιτικές επαγές του με τους προτεστάντες, που υπήρξαν για
αφορμή να απωλέσει η Ρώμη, εκατομμύρια πιστών της, ανάγκασαν το Βατικανό
ν' αποχασίσει την απομάκρυνσή του, πάση θυσία, από τον θρόνο της
Κ/Πόλεως. Όμως, ο μεγάλος εκείνος πατριάρχης, δεν ήταν εύκολη λεία και για
εναντίον του, σφοδρή πολεμική διήρκεσε επί πολλά χρόνια και γρηγοριοποιήθη-
καν, για την επιτυχία της, όλα τα μέσα, θεμιτά και αθέμιτα. Με προεξάρχο-
ντες τους ιησουΐτες και τους πρέσβεις Αυστρίας και Γαλλίας στην Κ/Πόλη στο
αντιλουκαρικό στρατόπεδο, συντελέσθηκαν μύρια όσα τρομερά πράγματα που
επέφεραν μεγάλη, αναστάτωση στους κανονικούς ρυθμούς της Μεγάλης
Εκκλησίας. Οι αντίπαλοι του Λούκαρη φρόντισαν και για την εκ των έσω,
καταπολέμησαν και φθορά του. Εξαγόρασαν δηλαδή διάφορα πρόσωπα και προ-
στατιστήρικαν φιλενωτικούς ή φιλοδόξους αρχιερείς, που εποφθαλμιούσαν τον
πατριαρχικό θρόνο ή καλύτερες επαρχίες κι επέτυχαν τη δημιουργία μιας ισχυ-
ρής αντίπαλης δύναμης που κατεπολέμησε με φανατισμό τον πατριάρχη με
μύριους τρόπους και μέσα. Αρχιγρός της παράταξης αυτής αναδείχτηκε τελικά
ο διεκδικητής του θρόνου μητροπολίτης Βεροίας Κύριλλος Κονταρής. Αυτός,
με την υπόσχεση, καταβόλης 50.000 ρεαλών σε αξιωματούχους της Γύρλης

Πέλης επέτυχε την καθαίρεση του Λούκαρη στις 14 Οκτωβρίου 1633⁵. Δυο ημέρες αργότερα ο μεγάλος Βεζίρης τον ανεγνώρισε ως νεόν πατριάρχη. Δεν μπόρεσε δύναμις να πληρώσει στους Τούρκους ολόκληρο το ποσόν που τους είχε υποσχεθεί, με αποτέλεσμα, μετά οκτώ ημέρες, να καθαιρεθεί και εξορισθεί στην Τένεδο. Το θρόνο ανεκατέλαβε ο Λούκαρης, ο οποίος λέγεται ότι επλήρωσε 70.000 φεάλια⁶, τα οποία δανείστηκε με τόκο 18%.

Οι αγώνες περί τον πατριαρχικό θρόνο, μόνο κατά την περίοδο 1631-1633, είχαν αδειάσει τα ταμεία της Εκκλησίας και τα χρέη του πατριαρχείου είχαν διογκωθεί σε μεγάλο βαθμό⁷. Οι αλλαξιοπατριαρχίες μάλιστα που ακολούθησαν και συνεχίστηκαν επί πολλά χρόνια μετά τον τραγικό θάνατο (1638) του Λούκαρη, έφεραν το πατριαρχείο σε οικονομική καταβαθμίωση και ηθική κατάπτωση. Η ανάγκη εξεύρεσης μεγάλων χρηματικών ποσών, είτε για την εξόδηση των απαιτήσεων των δανειστών, είτε για την πληρωμή τελών εξαγοράς του πατριαρχικού θρόνου, που είχε πλέον καθιερωθεί και απαιτούσαν αι Τούρκοι, ήταν η κύρια αιτία καταπίεσης των αρχιερέων των επαρχιών για την πάστη θυσία, καταβολή των εκκλησιαστικών φορολογιών και εκτάκτων οικονομικών ενισχύσεων που απαιτούσε το Πατριαρχείο. Η μη πληρωμή τους, εσήμαινε την καθαίρεσή τους.

Για την επικρατούσα τότε στην Εκκλησία κατάσταση, ο Αθανάσιος Κομνηνός Γψηλάντης γράψει:

«...αι αλλεπάλληλοι μεταβολαί των πατριαρχών, τηύξησαν τα χρέη του πατριαρχείου διό οι εν Κωνσταντινουπόλει παρευρισκόμενοι αρχιερείς, εις δικαστήρια είλκοντο παρά των δανειστών υπέρ των χρημάτων ων δεδώκαστι τοις προγεγονόσι τέσσαρσι πατριάρχαις, Κυρίλλω, φημί, τω Λουκάρει, Αθανασίω των Πατελαρίω, Κυρίλλω τω Βερροίας και Νεοφύτω τω Ηρακλείας, οι παραλόγως εδανείζοντο παρά μποσταντζήδων, τσαουσάδων, καπιτζιμπατήδων, κατάπιδων, γουνάρεων, Φράγκων, Εβραίων, Αρμενίων και παντός του τυχόντος, οις εγγυηταί εγίνοντο οι υπ' αυτούς διατελούντες μητροπολίται»⁸.

Οι συνεχείς αλλαγές πατριαρχών, με την καταβολή μεγάλων χρηματικών

5. Gunnar Hering, *Οικουμενικό Πατριαρχείο και Ευρωπαϊκή Πολιτική 1620-1638*, Αθήνα 1992, σελ. 312 (έκδοση Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης).

6. Όπ.π., σελ. 314.

7. Όπ.π., σελ. 315.

8. Υψηλάντου Κομνηνού Αθανασίου, *Εκκλησιαστικών και Πολιτικών των εις δώδεκα Βιβλίον* Η', Θ' και Ι', πίοι τα μετά την άλωσην, Αθήναι MCMLXXII, σελ. 142 (έκδοση βιβλιοπ. Νότη

ποσών στους Τούρκους, είχε ως συνέπεια ν' αδειάσουν τα ταμεία του Πατριαρχείου. Τότε, οι διεκδικούντες το θρόνο άρχισαν να δανειζονται αλόγιστα από διάφορους οικονομικούς παράγοντες με την παροχή εγγύησης μητροπολιτών που υπεστήριξαν την εκλογή τους. Η αδύναμία εξόφλησης αυτών των δανείων, είχε ως αποτέλεσμα να σύρονται από τους δανειστές στα δικαστήρια οι εγγυητές μητροπολίτες προκειμένου να υποχρεωθούν στην εξόφληση των εγγυημένων ποσών. Αναφέρεται μάλιστα ότι ο πατριάρχης Ιωαννίκιος Β', κατά την τρίτη άνοδό του στο θρόνο (πρώτο δεκαήμερο Απριλίου 1653), «πατριαρχεύσας υπέρ τους ένδεκα μήνας και μη δυνηθείς εν τω μεταξύ ίνα ανταποκριθή εις τας καθ' εκάστην ενογλήσεις και απαιτήσεις των απείρων χρεών της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας, εψυλακίσθη», μέχρι που αναγκάσθηκε να παραιτηθεί (17 Μαρτίου 1654) υπέρ «του νυν παναγιωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Παΐσιου...»⁹ ο οποίος παραιτήθηκε, επίτης, (8 Αυγούστου 1655), επειδή δεν μπορούσε να υποφέρει «τας πολλάς ογκήσεις τας καθημερινάς των χρεωφειλετών και τας ανωμαλίας και ακαταστασίας του παρόντος καιρού»¹⁰.

Η θλιβερή αυτή κατάσταση, επικρατούσε, επί πολλά χρόνια, στο Πατριαρχείο, με αποτέλεσμα τούτο. πιεζόμενο συνεχώς από τους δανειστές του, να καταπιέζει με τη σειρά του τους αρχιερείς για την πληρωμή των φορολογικών υποχρεώσεών τους ή και επιρριπτομένων σ' αυτούς εκτάκτων ενισχύσεων. Όσοι αδύνατούσαν να πληρώσουν, έχαναν την έδρα τους. Αν δε εξοψλούσαν μεταγενέστερα τα χρέη τους, δεν είχαν δικαίωμα να την ανακαταλάβουν, αλλά να μετατεθούν στο θρόνο άλλης χρεεύουσας επαρχίας¹¹.

4. Ο τύπος της καθαίρετικής πράξης

Μολονότι οι καθαίρεσεις αρχιερέων για λόγους οικονομικούς είχαν θεσμοθετηθεί με συνοδικούς τόμους, το αίτιο, αυτό καθ' εαυτό, δεν αποτελούσε πράξη επιφέρουσα καθαίρεση, κατά το κανονικό δίκαιο της Εκκλησίας¹². Τούτο φαίνεται πως εκμεταλλεύθηκαν οι καθαίρουμενοι, δημιουργώντας ζητήματα

Καραβία). Βλ. και Μανουήλ Ι. Γεδεών, *Πατριαρχικοί Πίνακες*, Αθίναι 1996, σελ. 433 επόμ. έκδοσις (δευτέρα) του Συλλόγου προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων.

9. Μητροπολίτου Σάρδεων και Πισιδίας Γερμανού, Συμβολή εις τους πατριαρχικούς καταλόγους Κωνσταντινουπόλεως από της αλώσεως και εξής. Μέρος Α' (1454-1702), εν Κωνσταντινουπόλει 1935, σελ. 129-131.

10. Αποστολόπουλον Γ.Δ. - Μιχαηλάρη Δ.Π., *Η Νομική Συναγωγή του Δοσιθέου. Μια πηγή και ένα τεκμήριο*. Αθίναι 1987, σελ. 335 (εντεύθεν Δοσιθεος).

11. Δοσιθεος, σελ. 208.

12. Τωμαδάκη, Ιωσήφ Δρέσας, σελ. 10.

(όπως ο Παροναξίας Νικόδημος, για τον οποίο θα κάνουμε λόγο κατωτέρω), με αποτέλεσμα να καταλογίζονται και απαριθμούνται σε δάφνος τους και διάφορα κανονικά παραπτώματα προς ισχυροποίηση της καθαιρετικής πράξης. Η πατριαρχική γραμματοκρατία μάλιστα είχε διαπρέψει στη σύνταξη των καθαιρετικών εγγράφων. Σ' αυτά προτάσσονταν μια γενικού περιεχομένου ή παραδολικού χαρακτήρα εισαγωγή με αρχαιοπρεπή διατύπωση (που έκανε δυσνόητο το κείμενο), ακολουθούσε απαριθμηση ψρικιαστικών, πολλές φορές, παραπτωμάτων και εγκλημάτων, όπως και η μη εξόφληση των οικονομικών υπογρεώσεων, ως πρόσθετος, δήθεν, λόγος και κατέληγε με το αποφασιστικό, δηλαδή την καθαιρέστη του αρχιερέως¹³, εκριζουμένου από τους κόλπους της Εκκλησίας και περιγραφούμενου με τους βαρυτέρους χαρακτηρισμούς.

Χωρίς ν' αποκλείονται οι καθαιρέσεις για κανονικούς, πράγματι, λόγους, τον κανόνα αποτελούσαν, κατά την ιστοριούμένη, περίοδο, οι καθαιρέσεις για τη μη εξόφληση οικονομικών υπογρεώσεων. Η καταγραφή στις πηγές εκατοντάδων καθαιρετικών πράξεων¹⁴, αρχεί, μόνη αυτή, για να καταδείξει ότι οι καθαιρέσεις είχαν αποβεί διοικητικό, κυρίως, μέτρο της Εκκλησίας, διαφορετικά θα πρέπει ν' αποδεχτούμε ότι στους κόλπους της είχαν παρεισφρύσει ισάριθμα ακατάλληλα προς αρχιερατείαν πρόσωπα (πράγμα που, επίσης, συνέβη σε μικρό αριθμό). Ότι τούτο δεν συνέβαινε, σ' αυτήν, τουλάχιστον, την έκταση, προκύπτει από τις αθρόες ανακλήσεις καθαιρετικών πράξεων και συγχωρήσεις καθηρηγμένων αρχιερέων και πατριαρχών, είτε με καταβολή στραντικών γρηματικών ποσών, είτε με τη μεσολάβηση ισχυρών προσώπων και άλλων τρόπων. Διαφορετικά, τα καταγραφόμενα στις καθαιρετικές πράξεις εγκλήματα, δεν ήταν συγχωρητέα για κανέναν λόγο.

5. Οι λοιπές επιπτώσεις.

Η άποψη, ότι, τη Μεγάλη Εκκλησία, δεν εδίσταζε, δήθεν, να διατυπώνει στα καθαιρετικά έγγραφα τα σοβαρά γνηκά παραπτώματα των αρχιερέων της πράττοντας συνειδητά το καθήκον της και αποδεικνύοντας τη γενναιότητα και ανωτερότητά της¹⁵, πόρρω απέγει τις αληθείας. Ούτε από ανωτερότητα, ούτε από γενναιότητα έπειτα, ότα τότε έπειτα, αλλ' από δική της μέγιστη κατάπτωση.

13. Συμεωνίδη, *Το Αρχιπέλαγος*, σελ. 49 επ.

14. Δοσθεος, σε 520 επόμ., όπου, μόνο κατά την περίοδο 1630-1670, καταγράφονται πενήντα τέσσερις καθαιρέσεις.

15. Γριτσοπούλου, *Επισκοπικά Παροναξίας*, σελ. 207, 243 και 'Εγγραφα ΙΖ' και ΙΗ' αιώνων, σελ. 347.

Η κάκιστη εκείνη πρακτική της Εκκλησίας είχε και πολλές άλλες επιπτώσεις και προεκτάσεις, όπως σκευωρίες από διεκδικητές θρόνων, ψευδείς καταγγελίες, εμφανίσεις ενώπιον της συνόδου ψευδομαρτύρων (που οδηγούσαν σε καθαιρέσεις χωρίς κλήση σε απολογία των κατηγορουμένων)¹⁶, παραιτήσεις επισκόπων υπέρ συγκεκριμένων διαδόχων τους¹⁷ και άλλες συναλλαγές, που αποδέχονταν το Πατριαρχείο.

Πρέπει, επίσης, ν' αναφέρουμε και τον ιδιάζοντα ρόλο που διεδραμάτισαν οι πατριαρχικοί έξαρχοι, δηλαδή πρόσωπα αποτελόμενα, με πατριαρχική εξουσιοδότηση, στις επαρχίες για την είσπραξη φορολογιών ή επίλυση διαφορών. Οι έξαρχοι περιβεβλημένοι με την ημέρηνες αρμοδιότητες, είχαν δικαίωμα επιβολής ποινών, ακόμη και καθαιρέσεων. Μετά την επιβολή των τελευταίων αυτών, δεν είχαν δικαίωμα ανάκλησής τους· τούτο ανήκε μόνο στον πατριάρχη, έναντι, συνήθως, χρηματικής καταβολής¹⁸.

Συμπερασματικά, οι αρχιερατικές εναλλαγές στη μητρόπολη Παροναξίας και στις επισκοπές των άλλων νησιών των Κυκλαδών, συντελέσθηκαν υπό το χράτος των συνθηκών που επικρατούσαν στο Πατριαρχείο και των πολεμικών και άλλων γεγονότων στο Αρχιπέλαγος. Η μη συγχέτιση των εναλλαγών αυτών με τα πραγματικά περιστατικά, κατέληξε σε βάρος της Ιστορίας. Σημασία πάντως έχει το γεγονός ότι ο Λαός, παρά τα διαδραματιζόμενα στους κόλπους της Μεγάλης Εκκλησίας, τα οποία παρακολουθούσε με ζέος, συνέχιζε πάντοτε να πιστεύει στον ιερό θεσμό της και να θεωρεί αυτήν ως το Κέντρο της αναζοράς του. Σ' αυτό συνετέλεσαν, ασχαλώς, και φωτισμένοι πατριάρχες που, ενδιάμεσα, ανήλθαν στον πατριαρχικό θρόνο, όπως και συνετοί ιεράρχες στις επαρχίες τους.

16. Συμεωνίδη Μ. Σίμου, *Η καθαιρεση του αρχιεπισκόπου Μήλου Διονυσίου με μπχανορραφίες του Ιεροθέου Κρίσπου*, εφημερ. «Μήλος», φ. Ιουνίου 1984.
17. Συμεωνίδη, *Το Αρχιπέλαγος*, σελ. 80 επόμ. όπου παραίτηση του Κέας - Θερμίων Νείλου (1646-1650) υπέρ του ανεψιού του Γερμανού.
18. Συμεωνίδη Μ. Σίμου, *Εκκλησιαστική Ιστορία της Σίφνου*, περιοδ. «Σιφνιακά», Αθήναι 1994, τόμος Δ', σελ. 78, όπου τον Αύγουστο του 1694 ο πατριαρχικός έξαρχος ιερομόνακος Αθανάσιος Λαγκαδάς, όταν εζήτησε να εισπράξει από τον αρχιεπίσκοπο Σίφνου Γρηγόριο «την νέα βοήθειαν» προς το Πατριαρχείο κι αυτός αρνήθηκε την πληρωμή «του εδιάβασε την καθαιρεσή του» και ανεχώρησε για τη Μήλο. Με τη μεσολάβηση τρίτων πραγματοποιήθηκε εκεί συνάντηση εξάρχου και Γρηγορίου και υπεγράφη, στις 27 Αυγούστου συμφωνία κατά την οποία «επειδή ο έξαρχος δεν είχε δικαίωμα ν' ανακαλέσει την καθαιρεση, παρά μόνο ο πατριάρχης, συμφώνησαν να παραμένει «παυμένος» μέχρι τον Μάρτιο του επομένου έτους 1695... «και αν ίσως ο παναγιώταος δεν θελήση να του δώση την συγχώρεσιν και θέλη τον πάγη απάνω (εννοεί την ΚΠολη), πανιερότης του να μην παρακούση και να ετοιμασθή να πάγη εις την Κωνσταντινούπολιν...».

Α'. ΟΙ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΕΣ ΠΑΡΟΝΑΞΙΑΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1632 - 1642

1. Βενιαμίν

Ο εκλεγμένος από το έτος 1622 μητροπολίτης Παροναξίας Ιερεμίας Βαρβαρήγος, από τη Σαντορίνη, καθαιρέθηκε στις αρχές του 1632 τόσο για τις φιλολατινικές δραστηριότητές του στις Κυκλαδες και άλλα παραπτώματα, όσο, κυρίως, για τη συμμετοχή του στην ασκουμένη πολεμική κατά του πατριάρχου Κυρίλλου Α' Λούκαρη¹⁹.

Στη θέση του Ιερεμία εκλέχτηκε, τον Απρίλιο 1632, ο από ιερομονάχων Βενιαμίν²⁰. Άλλα κι αυτός, πέντε χρόνια μετά, «καθαιρέτει τελεία ευλόγω καθυποθληθείς, δια πολλά εύλογα εγκλήματα»²¹, απώλετε την έδρα. Τα «εγκλήματά» του δεν ήταν τίποτε άλλο, παρά η προσχώρησή του στην αντίθετη με τον Λούκαρη παράταξη, υπό τον Κύριλλο Κονταρή. Ο Λούκαρης, ο οποίος τότε (20 Μαρτίου 1637) είχε ανακαταλάβει το θρόνο για πέμπτη (και τελευταία) φορά, άρχισε αμέσως τις καθαιρέσεις των αντιπάλων του με συνοπτικές, μη νόμιμες, διαδικασίες, επειδή ήθελε να εξασφαλίσει τον έλεγχο της ιεράς συνόδου με αρχιερείς πειθαρχημένους σ' αυτόν²². Άλλωστε και οι δικές του αλλεπάλληλες καθαιρέσεις δεν είχαν νόμιμη υπόσταση. Στη μητρόπολη Παροναξίας τοποθετήθηκε αμέσως το μέλος της συνόδου αρχιεπίσκοπος Μήλου Μακάριος.

2. Μακάριος

Ο Μακάριος Μαρούνης²³ (και όχι Μαρωνάς)²⁴ επωνυμούμενος και την καταγωγή Μήλιος²⁵ (όχι Μονεμβάσιος)²⁶, είχε εκλεγεί, από ιερομονάχων, αρχιε-

19. Συμεωνίδης Μ. Σίμου, α) *Ιστορικά Έγγραφα Μήλου (1628-1683)* από τα Αρχεία του Βατικανού, περιοδ. «Μηλιακά» Αθίνα 1985, τόμος Β', σελ. 107 (και σε ανάτυπο), β) Τα Αρχεία της Sacra Congregazione de Propaganda Fide και μαρτυρίες για τον δίθεν ορθόδοξο μητροπολίτη Παροναξίας Ιερεμία Βαρβαρήγο (1622-1632), περιοδ. «Ναξιακά», έτος VII (1991-1992), τεύχος 30-31.

20. Αποστολόπουλον - Μιχαηλάρη, Δοσιθεος, σελ. 406.

21. Εθνική Βιβλιοθήκη, Τμήμα Χειρογράφων, Μ.Π.Τ. 2, φ. 320^r

22. Hering, σελ. 350.

23. Συμεωνίδης Μ. Σίμου, Δύο Μηλιοί αρχιεπίσκοποι Μήλου, εφημ. «Μήλος», φ. 83, Φεβρ. 1984, όπου δημοσιεύονται έγγραφα της PFS.

24. Καμπανέλλης, Η Ιερά Μητρόπολις Παροναξίας, σελ. 90.

25. Συμεωνίδης, ο.π.π.

26. Καμπανέλλης, ο.π.π.

πίσκοπος της Πατρίδας του Μήλου το Νοέμβριο του 1632²⁷. Στο θρόνο της Μήλου διαδέχτηκε τον συμπολίτη του Μελέτιο Αρμένη, τον οποίο καθήρεσε τότε ο πατριάρχης Κύριλλος Λούκαρης για ανυπακοή²⁸.

Ο Μακάριος, όπως αναφέρει αρχειακή πηγή, ήταν εξέχουσα προσωπικότητα «γεμάτη από σύνεση και φρονιμάδα»²⁹. Μέλος της ιεράς συνόδου στην Κ/Πολη από το 1636, εκλέχτηκε στις 7 Απριλίου 1637 μητροπολίτης Παροναξίας, μετά την καθαίρεση του Βενιαμίν. Το υπόμνημα της εκλογής του έχει ως εξής:

«Επειδή της αγιωτάτης μητροπόλεως Παροναξίας απροστατεύτου μεινάστης, άτε του εν αυτή αρχιερατεύοντος Βενιαμίν/² καθαιρέσει τελεία ευλόγω καθηπο-θληθέντος, δια πολλά εύλογα εγκλήματα, προστάξει του παναγιωτάτου και τοφωτάτου³ τημών αυθέντου και δεσπότου του οικουμενικού πατριάρχου κυρίου κυρίου Κυρίλλου, συνήχθημεν τημείς οι παρευ/⁴ρεθέντες αρχιερείς και ψήφους κανονικάς ποιησάμενοι εις εκλογήν προσώπου του αναδεγθήναι τον θρόνον αυτόν⁵ εν τω παντεπτω ναώ του μεγαλομάρτυρος Γεωργίου του τροπαιοφόρου. τω νέω πατριαρχείω, πρώτον μεν εθέμεθα τον θεο/⁶ζιλέστατον αρχιεπίσκοπον πρώτην Μύλου (sic) κύριον Μακάριον δεύτερον τον ιερομόναχον κύριον Μελέτιον και τρίτον τον⁷ ιερομόναχον κύριον Τιμόθεον. Όθεν και εις ἐνδειξιν κατετρώθη και τα ονόματα αυτών εν τώδε τω ιερώ κώδικι της μεγάλης⁸ εκκλησίας.

εν έτει, αχλζ', μηνί απριλίω ζ', ινδ...»³⁰.

Δεν είναι γνωστό αν ο ίδιος επεδίωξε την προαγωγή του, αν και έχει ήδη διατυπωθεί η άποψή αυτή³¹. Νομίζω όχι, γιατί εγνώριζεν, ασφαλώς, ότι η καθαίρεση της Βενιαμίν ήταν παράνομη, υποκειμένη σε ακύρωση. Ίσως γι' αυτό το λόγο ή και των συντελουμένων τότε γεγονότων στο Πατριαρχείο, ο Μακάριος δεν ανέλαβε τη διοίκηση της μητροπόλεως Παροναξίας παραμένοντας στην Κ/Πολη, όπως και ο Βενιαμίν³², ο οποίος στήριζε τον αγώνα του Κονταρή. Μάλιστα, μαζί με άλλους δέκα αρχιερείς -οπαδούς του τελευταίου, ο πρώτην Παροναξίας Βενιαμίν υπέγραψε επιστολή της 15/25-3-1637 προς τον πρέσβυ της Αυστρίας³³.

27. Αιέση Γ. Βασιλ, μητροπολίτου πρ. Λήμνου, Αρχιερείς Μήλου και Κιμώλου, περιοδ. «Κιμωλιακά» εν Αθήναις 1973, τομ. Γ', σελ. 47-48, Αποστολόπουλου - Μιχαηλάρη, Δοσιθεος, σελ. 393.
28. Βλ. υποσ. 9.
29. Συμεωνίδη, Δυο Μηλιοί αρχιεπίσκοποι.
30. Εθνική Βιβλιοθήκη, Τμήμα Χειρογράφων, ΜΠΤ 2, φ. 320^ο.
31. Αιέσης, Αρχιερείς Μήλου.
32. Hering, σελ. 350.
33. Όπ.π., σελ. 352.

Οι ραδιουργίες των αντιπάλων του Λούκαρη απέδωσαν τους καρπούς τους και ο πατριάρχης δολοφονήθηκε με στραγγαλισμό από γενιτσάρους στις 27 Ιουνίου / 7 Ιουλίου 1638³⁴. Στο θρόνο βέβαια ανήλθε ο Κύριλλος Κονταρής. Η κοινή γνώμη αντέδρασε με σφοδρότητα στην εκτέλεση του Λούκαρη και κατηγόρησε τον Κονταρή ως ηθικόν αυτούργο της. Στις 19 Ιουνίου 1639 συνελήφθη κι αυτός και εκτοπίσθηκε στη Βόρειο Αφρική. Εκεί εκτελέσθηκε (με στραγγαλισμό, επίστης) στις 24 Ιουνίου 1640³⁵.

Όταν ανήλθε στο θρόνο ο Κύριλλος Κονταρής, όσοι οπαδοί του είχαν διωχτεί από τον αντίπαλό του Λούκαρη, αποκαταστάθηκαν στις έδρες τους, όπως ο Βενιαμίν στην Παροναξία και ο Μελέτιος Αρμένης στη Μήλο³⁶. Ο Μακάριος Μαρούνης φαίνεται ότι δεν επέμεινε στη διατήρησή του στο θρόνο της Παροναξίας, στον οποίο ανήλθε μετά καθαίρεση, μη νόμιμη, του προκατόχου του Βενιαμίν, ή δεν επεζήτησε την τοποθέτησή του σε άλλη μητρόπολη. Επάνοδός του στην έδρα της Μήλου δεν ήταν δυνατή γιατί, προ της εκλογής του σε μητροπόλιτη Παροναξίας, είχε παραιτηθεί απ' αυτήν, όπως συνάγεται από το υπόμνημα εκλογής του σε Παροναξίας, όπου αναφέρεται ως «πρώτην Μήλου». Είναι πολύ πιθανόν ότι, κατά την ανώμαλη αυτή περίοδο, ο Μακάριος διαπραγματεύονταν με καθολικούς κύκλους την προσφορά των αρχιερατικών υπηρεσιών του στο ναό του Αγίου Αθανασίου του λεγομένου Ελληνικού Κολλεγίου της Ρώμης, γιατί λίγο αργότερα, περί το έτος 1640, τον συναντούμε εκεί³⁷. Στη θέση αυτή παρέμεινε επί δώδεκα χρόνια φέροντας, αυθαίρετα βέβαια, τον τίτλο του «μητροπόλιτου Παροναξίας». Όταν είχε συμπληρώσει δεκαετία στη Ρώμη, φαίνεται ότι νοστάλγησε την πατρίδα του και την οικογένειά του και, επικαλούμενος πληροφορία ότι ο Βενετός ναύαρχος Riva επέφερε καταστροφές στη Μήλο, εξήτησε (1650) και έλαβε «την ευλογίαν και ἀδειαν της Αυτού Αγιότητος του πάπα ν' αναχωρήσει από τη Ρώμη», προκειμένου να μεταβεί στο νησί του και συμπαρασταθεί στους οικείους του που είχαν καταστραφεί. Όμως, παρά την έγκριση του πάπα, στάθηκε αδύνατο, επί δύο ολόκληρα χρόνια, να πραγματοποιήσει το ταξίδι του γιατί τον εμπόδιζαν, με μύριες προφάσεις, οι ιησουΐτες της Προπαγάνδας, που θεωρούσαν εντελώς απαραίτητη την παρουσία του στον Άγιο Αθανάσιο. Χωρίς να γνωρίζουμε περισσότερες λεπτομέρειες για τις συνθήκες της αθέλητης παραμονής του στη Ρώμη, τα δύο αυτά χρόνια, ο δυστυχής Μακάριος

34. Hering, σελ. 367.

35. Hering, σελ. 374.

36. Ο Ατέσης, ό.π. π., σελ. 49, τον θεωρεί άλλον Μελέτιο, που απεβίωσε το 1643.

37. Συμεωνίδη, Δύο Μηλιοί αρχιεπίσκοποι.

φαίνεται ότι αισθάνονταν ως φυλακισμένος, μέχρι που, κρυψά από τους ιησουΐτες, δραπέτευσε από τη Ρώμη, στις αρχές Απριλίου 1652, κι επήγε στην Αγκόνα. Απ' εκεί, αφού, προσανώς, είχε εξασφαλίσει πλοίο που αναχωρούσε για το Αιγαίο, έγραψε στην Προπαγάνδα να τον συγχωρέσει για την ενέργειά του, στην οποία προήλθε από τον φόβο προς τους ιησουΐτες που συνεχώς εμπόδιζαν την αναχώρησή του. Στις 8 Αυγούστου ίδιου έτους, ευρίσκονταν ήδη στη Μήλο. Έκτοτε και επί τέσσερα χρόνια δεν έχουμε πληροφορίες για τις κινήσεις του στον ελληνικό χώρο, φαίνεται όμως ότι η ζωή του δεν ήταν καλή, γιατί το 1656 αναγκάσθηκε να επιστρέψει στη Ρώμη. Άλλα κι εκεί δεν έτυχε καλής υποδοχής, επειδή, υπήρχε το προηγούμενο της εγκατάλειψης της θέσης του. Αντιμετώπιζε μάλιστα και οικονομικό πρόβλημα, γι' αυτό και με αίτησή του προς την Προπαγάνδα παρεκάλεσε να του χορηγήσουν βοήθημα από το ταμείο ειδικού κληροδοτήματος υπέρ των ξένων επισκόπων που κατέφευγαν στη Ρώμη.³⁸ Δεν είναι γνωστό αν του χορηγήθηκε το βοήθημα, ούτε τι απέγινε ο Μακάριος.

3. Βενιαμίν (το 6')

Με την άνοδο του Κονταρή στον πατριαρχικό θρόνο το 1638, ο Βενιαμίν ανεκατέλαβε την έδρα της Παροναξίας, στην οποία και παρέμεινε ως τα μισά, περίπου, του 1643³⁹ και ακολούθως παραιτήθηκε. Γνωστά γράμματά του είναι του Οκτωβρίου 1639, περί ελαιοδένδρων της Μονής Φωτοδότου⁴⁰ και της 20ης Δεκεμβρίου 1642, περί ανεγέρσεως μύλου της μητροπόλεως⁴¹. Κατά Νοέμβριο του 1643, ως πρώην Παροναξίας πλέον, ετέθη τρίτος υποψήφιος στην πράξη εκλογής μητροπολίτου Καρπάθου. Συνυποψήφιος ήταν, επίσης, στις εκλογές μητροπολιτών Σάμου (3 Μαΐου 1644) και Λήμουν (Ιούλιος 1644), χωρίς να εκλεγεί⁴².

Οι συμμετοχές αυτές του πρώην Παροναξίας Βενιαμίν σε εκλογές μητροπολιτών φανερώνουν ότι τούτος δεν είχε καθαιρεθεί, αλλά παραιτηθεί της μητροπόλεως του, αφού διατηρούσε κανονική επικοινωνία με το Πατριαρχείο. Άγνωστος παραμένει ο λόγος της παραιτησής του. Πολύ πιθανόν οικονομικά βάρη δυσβάστακτα. Στη μητρόπολη Παροναξίας τον διαδέχτηκε ο Νικόδημος.

38. Αυτόθι.

39. Συμεωνίδη, *To Αρχιπέλαγος*, σελ. 54, υποσ. 5.

40. Γριτσοπούλου, *Έγγραφα ΙΖ' και ΙΗ' αι.*, σελ. 363.

41. Όπ.π., σελ. 371.

42. Συμεωνίδη, *To Αρχιπέλαγος*, σελ. 54, υποσ. 5

Β' ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΕΝΟΣ ΑΤΕΛΕΥΤΗΤΟΥ ΑΓΩΝΑ
ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΠΟΥ ΤΑ ΣΗΜΑΔΕΨΑΝ

(α) ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ ΓΕΝΑΡΔΗΣ, Ο ΝΑΞΙΟΣ

1. Ο Νικόδημος, κατά το επώνυμο Γεράρδης, όπως απεκάλυψα στην εργασία μου «Το Αρχιπέλαγος χθπ.», γεννήθηκε στη Νάξο και υπήρξε, πριν εκλεγεί μητροπολίτης Παροναξίας, ιερομόναχος της Μονής Κυρίας της Γύρηλοτέρας του νησιού⁴³, κατά δική του ομολογία. Στο θρόνο της Παροναξίας διαδέχτηκε τον Βενιαμίν, ο οποίος παραιτήθηκε πριν του Νοεμβρίου 1643⁴⁴. Πότε ακριβώς έγινε η εκλογή του Νικοδήμου, δεν είναι γνωστό. Πάντως πριν της 8ης Ιανουαρίου 1645, κατά την οποία αναφέρεται ήδη ως μητροπολίτης Παροναξίας στο επόμενο έγγραφο:

«† Δια το(u) παρόν(τος) μου γράμμα(τος) δύλον γίνεται ότι εγώ, ο πρωταρποστολάριος Μιχαήλ της του Χ(ριστού) Μεγάλης Εκκλησίας⁴⁵ πώς κάμνω εγώ ο πρωταρποστολάριος Μιχαήλ καθολικόν⁴⁶ μου επίτροπον, ως το ίδιόν μου κορμί, να πάρη το εδικόν μου⁴⁷ από τον πανιερωτάτον μ(ητ)ροπολίτην Παροναξίας κ(ύρ)ιον Νικό⁴⁸δημον, το ρέστος της ομολογίας και να τα εγχειρίσῃ του σινιόρ⁴⁹ Τζωρτζάκη Γεραρήτη να τα εξουσιάζῃ ως το ίδιόν⁵⁰ μου κορμί και δίδω του και το σκρήτο εις τας⁵¹ χείρας αυτού⁵² και πέρνοντας τα πενήντα γρόσια -50- να δίδη το σκρητο εις τας⁵³ χείρας του πανιερωτάτου μ(ητ)ροπολίτου Παροναξίας⁵⁴ κύρ Νικοδήμου. Όθεν γράψω και το παρόν μου ε⁵⁵ πιτροπικόν μου γράμμα εις τας χείρας του σινιόρ Τζωρτζάκη⁵⁶ του Γεραρήτη, εις ασφάλειαν.

Ἐν ἑτει 1645, γεναρίου 8.

⁴³ † ο πρωταρποστολάριος της Μεγάλης Εκκλησίας Μιχαήλ.

⁴⁴ — πρε Φραντζέσκος Κομιγενός μάρτυρας ως άνωθεν.

⁴⁵ — De la Portett, testimonio»⁴⁶.

Από το ανωτέρω κακοδιατυπωμένο επιτροπικό (=εξουσιοδότηση), συνάγε-

43. Συμεωνίδη, *Το Αρχιπέλαγος*, σελ. 54.

44. Όπ.π., σελ. 54, όπου αναφέρω ότι, ως πρώτην Παροναξίας, υπέγραψε σιγίλλιο του Πατριάρχου Παρθενίου Α' ανακήρυξης σε σταυροπίγιο και μετόχι του Αγίου Τάφου της εκκλησίας της Θεοτόκου στην επαρχία Προιτάβου, πλην παρέλειψα ότι τούτο εκδόθηκε κατά Νοέμβριο 1643, ινδικτ. 1^β.

45. Γ.Α.Κ., Ζερλέντη, Φάκ. 173.

ταί ὅτι ο πρωταποστολάριος Μιχαήλ παρέχει πλήρη, εξουσιοδότηστή, προς τον Τζωρτζάκη Γεραρήτη να εισπράξει για λογαριασμό του ποσόν 50 γροσίων («... να πάρῃ το εδικόν μου...») από τον οφειλέτη μητροπολίτη Παροναξίας Νικόδημο. Το ποσόν αυτό αποτελούσε υπόλοιπο οφειλής μεγαλυτέρου χρέους για το οποίο ο μητροπολίτης είχε υπογράψει παλαιότερα χρεωστικό ομόλογο (σκρήτο), το οποίο θα του παρεδίδετο από τον Γεραρήτη κατά την εξόφληση του υπολοίπου των 50 γροσίων. Υποθέτω ότι το χρέος τούτο δεν προέρχονταν από εκκλησιαστικές φορολογίες, αλλ' αποτελούσε υποχρέωση του Νικοδήμου προς τον Μιχαήλ, ο οποίος, ως αξιωματούχος του πατριαρχείου, τον είχε δογθήσει, με αμοιβή, να καταλάβει τον θρόνο της Παροναξίας, πράγματα που συνέβαιναν τότε.

2. Κατά την πρώτη πενταετία της αρχιερατείας του Νικοδήμου δεν έχουμε πληροφορίες γι' αυτόν. Μόλις το 1652, Αυγούστου 6, αναφέρεται ότι υπέγραψε σιγίλιο του πατριάρχου Παΐσιου Α' «περί του εν Πάρῳ μονυδρίου της Ζωοδόχου Πηγής⁴⁶». Το 1653, Απριλίου 9, εξαπέλυσε προς το ποίμνιο της επαρχίας του εγκύλιο με την οποία απαγόρευσε την εξομολόγησή του σε κληρικούς του καθολικού δόγματος⁴⁷, ενώ στις 29 ίδιου μηνός διευκρίνισε ότι η απαγόρευση αφορούσε στους ιησουΐτες και όχι στους καπουτσίνους⁴⁸. Στις 29 Ιουνίου ίδιου έτους είχε συνάντηση με τον προϊστάμενο των πατέρων καπουτσίνων της Νάξου⁴⁹.

Κατά Μάρτιο του 1654, επί πατριάρχου Παΐσιου Α' (6' πατριαρχεία από τέλη Μαρτίου 1654 - Μάρτιο 1655), ο Νικόδημος καθαιρέθηκε⁵⁰. Λέγεται ότι προηγουμένως, επί πατριάρχου Ιωαννικίου Β' (γ' πατριαρχεία από αρχές Απριλίου 1653 - αρχές Μαρτίου 1654), του είχε επιβληθεί ποινή αργίας^{50a}. Η αλήθεια είναι ότι η καθαιρέση του είχε επιβληθεί επί του πατριάρχου Ιωαννικίου, περί τα τέλη της θητείας του και επικυρώθηκε επί του διαδόχου του Παΐσιου, όπως σαφώς αναγράφεται στο καθαιρετικό έγγραφο: «... και του

46. Συμεωνίδη, ο.π.π., σελ. 55.

47. Ζερλέντη Γ. Περικλή, *Ιστορικά Σημειώματα εκ του βιβλίου των εν Νάξῳ καπουκίνων (1649-1753)*, εν Ερμουπόλει 1922, σελ. 31, και Γρηγορίου Π., *Σχέσεις καθολικών και ορθοδόξων*, Αθήναι 1958, σελ. 10.

48. Αυτόθι.

49. Ζερλέντη, *Ιστορ. Σημειώματα*, σελ. 31.

50. Γριτσόπουλου, *Επισκοπικά Παροναξίας*, σελ. 223-224.

50a. Αποστολόπουλου - Μιχαηλάρη, *Δοσίθεος*, σελ. 323, από όπου και Συμεωνίδης, *To Αρχιπέλαγος*, σελ. 55-56.

ιερού περιβόλου της Εκκλησίας τελείως απέσπασθαι (ο Νικόδημος) επί της πατριαρχίας του προ τημών παναγιωτάτου πατριάρχου κυρ Ιωαννικίου...» επειδή «εις τοσούτον αταξίας και απειθείας εξώκοιλεν, ώστε και προς την μεγάλην του Χριστού Εκκλησίαν πάντη και πάντως και παντί τρόπω ανθίστασθαι και μηδεμίαν υποταγήν επιδειξαμένου προς τε τα παρ' αυτής συνοδικά πεμπόμενα γράμματα και προς τα απαιτούμενα εκκλησιαστικά δικαιώματα, ον και η μετριότης τημών, ἡδη τους οίακας της οικουμενικής εκκλησίας αύθις επαναλαβούσα, γνώμη και... των παρευρεθέντων ιερωτάτων μητροπολιτών... κατά την προεκφωνηθείσαν και επενεγκθείσαν κατ' αυτού νόμιμον και δικαιάν καθαίρεσιν... τέλειον εκριζοί και δι' αμοφορίου και επιτραγγλίου εκάθηρε και της αρχιερωσύνης απεγύμνωσε και μακράν της επαρχίας και του θρόνου της μητροπόλεως Παροναξίας απεδίξεν...»⁵¹.

Πέραν των αποδίδομένων στον Νικόδημο πολλών «εγκλημάτων», που καταγράφονται στο σκεπτικό του καθαιρετικού εγγράφου (τετραγαμίαι, αθεμιτογαμίαι, ανυπακοή κ.λπ.), τα οποία μάλιστα είχαν καταγγελθεί στο Πατριαρχείο «διὰ τε αναφοράς πάντων των εκείσε κληρικών, ιερέων και χριστιανών ενυπογράφου και διὰ στόματος αγωγῆς κινηθείστης συνοδικώς κατ' αυτού», αυτός αφοίθηκε να εξοφλήσει και «τα απαιτούμενα εκκλησιαστικά δικαιώματα», αν και του απεστάλησαν σχετικά συνοδικά έγγραφα, στα οποία αδιαφόρησε και δεν υπήκουσε. Δεν είναι απίθανο οι καταγγελίες κατά του Νικοδήμου να είχαν εξυφανθεί από εγθρούς του («αβανία») ως παράλληλη αυτία με την καθυστέρηση εξόφλησης των εκκλησιαστικών φορολογιών. Παρόλο τούτο, στις 3 Απριλίου ίδιου έτους, δηλαδή λίγες ημέρες μετά την επικύρωση της καθαίρεσής του, ο Νικόδημος, ως μητροπολίτης Παροναξίας, υπέγραψε συστατική επιστολή υπέρ του Νικολάου Αναπλιώτη για την εισαγωγή του στο Ελληνικό Κολλέγιο Αγίου Αθανασίου Ρώμης⁵². Αν υποτεθεί ότι ίσως να μην είχε ακόμη παραλάβει το καθαιρετικό έγγραφο, είναι αδύνατο να μην το εγνώριζε στις 3 Ιουλίου ίδιου έτους, κατά την οποία, ως μητροπολίτης Παροναξίας πάντοτε, επεκύρωσε πρόξη του νοταρίου Νάξου Πανταλέοντα Μηνιάτη⁵³. Τούτο σημαίνει ή ότι είχε επιτύχει ακύρωση της καθαίρεσής του ή ότι παρέμενε αυθαίρετα στη διοίκηση της μητροπόλεως, όπως έπραξε και θραύστερα. Σωστή είναι η πρώτη εκδοχή, αφού σε πατριαρχικό σιγίλλιο του επο-

51. Γριτσόπουλου, ο.π.π.

52. Συμεωνίδη, *To Αρχιπέλαγος*, σελ. 56.

53. Συμεωνίδη, όπ.π.

μένου έτους 1655, πατριάρχου Ιωαννικίου Β' (του ιδίου δηλ. πατριάρχου που τον είχε καθαιρέσει το 1654, σε τέταρτη και τελευταία άνοδό του στο θρόνο), υπέρ «του εργμοκλητήρου εις όνομα τιμώμενον της Γ' περιφαγίας ημών Θεοτόκου εις το Καλόν Όρος... το σπήλαιον καλούμενον» της Νάξου, ο πατριάρχης αναφέρει: «...του κατά τόπον ιερωτάτου μητροπολίτου Παροναξίας, υπερτίμου και εξάρχου παντός Αιγαίου Πελάγους, του εν αγίω πνεύματι αγαπητού αδελφού και συλλειτουργού της ημών μετριότητος κυρ Νικοδήμου...»⁵⁴, διατύπωση, που δεβαιώνει επίσημα ότι αυτός ήταν ο οικείος μητροπολίτης Παροναξίας σε κανονική επικοινωνία με το Πατριαρχείο, το οποίο είχε ακυρώσει την καθαιρέσή του. Αν η τελευταία αυτή είχε επιβληθεί «δια εγκλήματα καθάπτοντα της αρχιερωσύνης αυτού, ἀπέρ αισχρόν εστίν και λέγειν», όπως αναγράφεται στο σκεπτικό της σχετικής πράξεως, τότε πώς ήταν δυνατόν να ανακληθεί η καθαιρέστη αρχιερέως που είχε προέλθει σ' αυτά; Ήδη, όμως εξηγήσαμε στο εισαγωγικό μέρος ότι οι καθαιρετικές πράξεις είχαν περιβληθεί συγκεκριμένο γραφειοκρατικό τύπο για τη νομιμοποίησή τους και μόνο. Ο Νικόδημος, πάντως, συνεγίζοντας τη θητεία του στη μητρόπολη, ετέλεσε στις 22 Ιουνίου 1656 τα εγκαίνια του μονυδρίου των Αγίων Τεσσαράκοντα Νάξου, μετοχίου της Μονής Ξηροποτάμου του Αγίου Όρους⁵⁵. Παρέμενε όμως άλιτο το οικονομικό πρόβλημα της μητροπόλεως και, ως εκ τούτου, η πληρωμή των πατριαρχικών φορολογιών εγκαίρως ή στο ακέραιό τους, λόγω οικονομικής αδυναμίας του ποιμνίου. Ο Νικόδημος κατέβαλε κάθε προσπάθεια για τη συγκέντρωση των αναγκαίων χρηματικών ποσών, ακόμη και με δανεισμούς του, όπως προκύπτει από το επόμενο έγγραφο:

«1657, εν μηνί Μαρτίω 27, εις την Πάρον

Την σήμερον δια της παρούσης αυτού ομολογίας και αποδείξεως, γι ταπεινότης ημών δηλοποιεί⁵⁶ και ομολογεί ότι πως ήλαβα και επεριλαβα από τον ευγενέστατον και χρησιμώτατον αυθέντην/⁵⁷ αυθέντην Μιχελέτο Κοντόσταυλο, ρεάλια δανεικά εκατόν εξήντα, Νο 160 τα οποία⁵⁸ υπόσχομαι να του τα δώσω και να του τα πληρώσω ευχαριστημένα χωρίς διάφορον, εις τέρ/⁵⁹μενον όλον τον ερχόμενο Δεκέμβριον, έως τα Χριστούγεννα. και δια τα άνωθεν ρεάλια, ομπλιγά/⁶⁰ρομαι εγώ και τα καλά μου και ακόμη και η επαρχία μου, να είναι σίγουρα τα άνωθεν ρεάλια να⁶¹ ημπορεί να πλερώνεται το άνωθεν χρέος. Έτζι απο-

54. Αυτόθι.

55. Αυτόθι.

μένω να τα πληρώσω εις το άνωθεν τέρμενο/⁹ χωρίς καμίαν αμφιβολίαν και λόγον κρίσεως· όθεν εις βεβαίωσιν της παρούσης ομολογίας/¹⁰ υπογράψω υπό χειρός μου και παραχαλετοί μάρτυρες.

/¹¹ † ο Παροναξίας Νικόδημος στέργω και βεβαιόνω τα άνοθεν.

/¹² – Νικολός Κονόλης μάρτυρας.

/¹³ – Νικόλαος ιερέυς Σκιαδάς και νοτάριος Παροικίας με θέλημα του αρχιερέως έγραψα/¹⁵ και μαρτυρώ»⁵⁶.

Για τη διασφάλιση της εξόφλησης του σημαντικού αυτού δανείου, που ο δανειστής Κοντόσταυλος χρείγησε άτοκο, γνωρίζοντας, προφανώς, τα προβλήματα του Νικόδημου, κατεστάθησαν υπόχρεοι ο δανειζόμενος με την πρωτωπική περιουσία του («εγώ και τα καλά μου») και η επαρχία Παροναξίας ώστε, σε περίπτωση εξώσεως του δανειολήπτη να παραμένει αυτή οφειλέτις. Φαίνεται όμως πως και το δάνειο αυτό που συνήψε ο Νικόδημος, ενόψη της αφίξεως των πατριαρχικών εξάρχων για τη συγκέντρωση των φορολογιών, δεν επήρκεσε για την εξόφλησή τους με αποτέλεσμα να καθαιρεθεί και πάλι. Η καθαίρεση γνωστοποιήθηκε σε κλήρο και λαό της μητροπόλεως με το επόμενο έγγραφο, μηνός Αυγούστου 1657, του πατριάρχου Παρθενίου Δ':

«Εντιμώτατοι κληρικοί της μητροπόλεως Παροναξίας και οι λοιποί, χάρις είτε υμίν· έθος τοις γεωργοίς επιμελείας αξιουμένης/² τον σίτον ανασπάν ριζιδόν τα συμφιώμενα τω σίτω Ζιζάνια και τοις ποιμέσι πόρρω που πέμπειν και αποχωρίζειν της ποίμνης/³ τα ψωριώντα των προβάτων, φθοροποιός γαρ η νόσος· και η καθ' ημάς του Χριστού μεγάλη εκκλησία έχει πρόνοιαν/⁴ την αυτήν, αποδιώκειν μακράν ου τους φθορείς του σίτου και των προβάτων, αλλά τους λοιμενομένους ταις ψυχαίσ/⁵ και τα σώματα των ακαίρεωτέρων χριστιανών· διό και ο κατά παραχώρησιν Χριστού χρηματίσας μητροπολίτης νι/⁶ κόδημος Παροναξίας, ουδέν είδος κακίας και ασελγείας αφήκεν ανενέργητον, ούτε τηέλησε ποτέ φανήναι/⁷ ευπειθής τη, καθ' ημάς του Χριστού μεγάλη εκκλησία, μήτε χρέος ουδέν και εδέχθη πληρώσαι, της μεγάλης/⁸ του Χριστού Εκκλησίας βυθιζούμενης υπό των χρεωφειλετών, αποστελλομένους εξάρχους προς αυτόν απολαθείν ζητιάν ή έσορθειαν, αυτός εις ουδέν αυτούς ελογίζετο, πολλάκις αποκομισθέντων αναζορών κατ' αυ/¹⁰ τού, η εκκλησία εμακροθύμητη ελπίζουσα μεταβληθήναι αυτόν από του χείρονος εις το κρείτον, ο δε την

56. Γριτούπουλου, Έγγραφα ΙΖ' και ΙΗ' αι., σελ. 379-380.

καὶ¹¹ κίαν αυτού μάλλον ηὔξανε καὶ το απάνθρωπον της αυτού προαιρέσεως, διὰ ταύτα καὶ πλείονα τούτων καὶ τα σαρκί¹² καὶ αυτού πάθη ἀπαξὲ κηρύγγεται προφανώς, συνόδου συγκροτηθείσης καὶ πάντα τα αυτού κακώς τργασμέ¹³ να προτεθέντα, εφάνη καθ' εν ἐκαστον προφανές· λοιπόν απεψάνθη κοινή ψήφω πάντων είναι τηρ¹⁴ παιδείαν αυτού τελείαν καθαιρέσιν· διὰ τούτο γράφομεν καὶ αποφαινόμεθα, ίνα εἴη καθηρημένος πάστης¹⁵ αρχιερατικής ενεργείας καὶ γάριτος καὶ αξίας, μήτε στάσιν, μήτε καθέδραν, μήτε τιμήν τινά ἔχων αρχιερα¹⁶ τικήν νικόδημος μόνον καλούμενος καὶ εἰς των ιδιωτῶν, ως της σειράς καὶ τάξεως των αρχιερέων αποκοπείς¹⁷. Όθεν καὶ εἰς τὴν περὶ τούτων δήλωσιν εγράψῃ, τη παρούσα κατ' αυτού τελεία καθαιρέσις καὶ αναγνωσθείσα παρηγ-^{σία¹⁸} εἰς επήκοον πάντων. εν μηνί Αυγούστω, ινδ. 1', αργοῦ^{»⁵⁷}.

Στο πρόβλημα του Νικοδήμου δεν υπήρχε άλλη λύση για το Πατριαρχείο, το οποίο ως τότε «εμακροθύμη» παρά την ανυπακοή του Παροναξίας στις αποστελλόμενες συνοδικές εντολές καὶ τους πατριαρχικούς εξάρχους με την ελπίδα «μεταβληθήναι αυτόν» με την πάροδο του χρόνου. Όμως, παρά την παρέλευση του χρόνου, δεν επέρχονταν θελτίωση των πραγμάτων ώστε να είναι δυνατή καὶ τη μεταβολή της στάσης του Νικοδήμου, αφού καὶ τα πολεμικά γεγονότα στο Αιγαίο συνεχίζονταν με αμείωτη ένταση, όπως καὶ οι διπλές φορολογήσεις καὶ άλλες επιβαρύνσεις από Βενετούς καὶ Τούρκους, τις οποίες ήταν αδύνατο ν' αποφύγει ο λαός. Έτσι, το ποίμνιο, μόνο τις εκκλησιαστικές φορολογίες ηρνείτο να πληρώσει έγκαιρα από πραγματική αδυναμία του, παρά τις προσπάθειες των αρχιερέων για τη συγκέντρωσή τους. Παρ' όλα ταύτα, αυτό το ποίμνιο, το βεβαρυμένο υπέρμετρα, κατανοούσε καὶ τη θέση του ποιμενάρχου του, τον οποίο εξουσιοδοτούσε να συνάψει δάνεια για την πληρωμή των εκκλησιαστικών φορολογιών, ανελάμβανε δὲ, διὰ των επιτρόπων του Κοινού, να τα εξοφλήσει κατά τη λήξη τους. Σχετικά είναι τα παραδείγματα των Κοινοτήτων Παροικίας Πάρου καὶ Καστελλίου Αντιπάρου, έτους 1658⁵⁸.

Εντύπωση προξενεί, από μια πρώτη θεώρηση του πράγματος, η σκληρή καὶ άτεγκτη στάση του Πατριαρχείου προς τον Νικόδημο (καὶ τους άλλους ιεράρχες των Κυκλαδῶν) καὶ η επιμονή για την είσπραξη των φορολογιών από οικονομικά αδυνάτους. Γ' πάρχει ούμως εξήγγηση αν ανατρέξει κανείς στην ιστορία του Οικουμενικού Πατριαρχείου αυτής της εποχής, στο οποίο επικρατού-

57. Γριτσόπουλου, Επισκοπικά Παροναξίας, σελ. 226-227.

58. Συμεωνίδη, *To Αρχιπέλαγος*, σελ. 58. Γριτσόπουλου, Έγγραφα, σελ. 380-382.

τε αφόρητη, κατάσταση, από υπέρογκα γρέτη, που οδηγούσαν ακόμη, και σε φυλακίσεις πατριαρχών από τους δανειστές τους, Τούρκους και Εβραίους. Οι πατριάρχες αδυνατούσαν ν' ανταποκριθούν «εις τας καθ' εκάστην ενοχλήσεις και απαιτήσεις των απείρων γρέων της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας»⁵⁹ και με τη σειρά τους καταπίεζαν τους αρχιερείς με τιμωρίες και καθαιρέσεις, ώστε να μπορέσουν να συγκεντρώσουν τα κεφάλαια που απαιτούσαν οι δανειστές. Επειδή μετά τις καθαιρέσεις ακολουθούσαν συγγωρήσεις των ιεραρχών με την καταβολή χρηματικών ποσών, αποφασίστηκε με συνοδικό τόμο της 11ης Αυγούστου 1659 ότι για τη συγχώρηση επισκόπου που είχε τιμωρηθεί για παραπτώματα και ιδίως για τη μη καταβολή των εκκλησιαστικών ψορολογιών, δεν αρκούσε, όπως ήσχε ως τότε, μόνον απόφαση του πατριάρχου. αλλά και γιώμη, «των εγκρίτων και επισήμων εντάθια διατριβόντων αρχιερέων»⁶⁰. Τούτο δε γιατί πλέον η φήμη του Πατριαρχείου είχεν εντελώς καταρρακωθεί...

Μετά την, κατά τ' ανωτέρω, δεύτερη καθαιρεση του Νικοδήμου, το Πατριαρχείο προήλθε αμέσως και στην εκλογή νέου μητροπολίτου Παροναξίας, ενέργεια στην οποία δεν είχε προέλθει κατά την πρώτη, με αποτέλεσμα να δοθεί τότε η ευκαιρία στον Νικόδημο ν' ακυρώσει την καθαιρεσή του. Παλύ πιθανόν γιατί ήθελε πλέον ν' απαλλαχεί από τον αντιδραστικό μητροπολίτη. Στη θέση του εκλέχτηκε ο πρωτοσύγκελλος Μακάριος.

6' ΜΑΚΑΡΙΟΣ (στην Κωνσταντινούπολη) ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ (στη Νάξο)

Το υπόμνημα εκλογής του Μακαρίου έχει ως εξής:

«Επειδή της αγιωτάτης μητροπόλεως Παροναξίας γνησίου αρχιερέως αμοιρούστης, ως του εν αυτή αρχιερατεύοντος Νικοδήμου καθαιρέσει τελεία και αμεταπτώτω καθυποβληθέντος δια την απείθειαν ἦν δεικνύει εις την Μεγάλην Εκκλησίαν μη παρέχων τας κατά καιρόν ριπτομένας αυτώ πατριαρχικάς ζητίας και βοηθείας σώας και ανελλειπείς και δι' άλλας πολλάς ευλόγους αυτίας, τούτου χάριν τημείς αυθέντου και δεσπότου του Οικουμενικού πατριάρ-

59. Μητροπολ. Σάρδεων κ.λπ., Συμβολή, σελ. 129-131.

60. Αποστολόπουλου - Μιχαηλάρη, Δοσίθεος, σελ. 324.

χου κυρίου κυρίου Παρθενίου, εισήλθομεν εν τω πανσέπτω ναώ του μεγαλομάρτυρος Γεωργίου του τροπαιοφόρου, τω νέω πατριαρχείω, και πρώτον μεν εθέμεθα τον οσιώτατον εν ιερομονάχοις κυρ Μακάριον, τον πρωτοσύγγελον, ψήφους κανονικάς ποιησάμενοι δια την επαρχίαν αυτήν δεύτερον δε τον ιερομόναχον κυρ Φιλόθεον και τρίτον τον ιερομόναχον κυρ Άνθιμον. Όθεν εις ένδειξιν και ασφάλειαν εγράψησαν και τα ονόματα αυτών και κατεστρώθησαν εν τόδε τω ιερώ κώδικι της του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας.

αγνᾶ', ινδ. 1' »⁶¹.

Μετά την, κατά τ' ανωτέρω, εκλογή του Μακαρίου, η απομάκρυνση του Νικοδήμου, θα έπρεπε κανονικά να θεωρηθεί ως οριστική. Όμως τα πράγματα είχαν άλλη τροπή και εξέλιξη. Στη δημιουργία της συνετέλεσαν, τόσο τη συνέχιστη, των πολεμικών γεγονότων και η παρουσία των Βενετών στις Κυκλαδες, όσο και αυτός ο νέος μητροπολίτης Μακάριος, ο οποίος, μετά την εκλογή και χειροτονία του, δεν κατήλθε στη Νάξο ν' αναλάβει καθήκοντα επί δέκα ολόκληρα χρόνια, όπως θα ιστορηθεί κατωτέρω. Τούτο δε, είτε γιατί τον φόβιζε η ανώμαλη κατάσταση που επικρατούσε στα νησιά, είτε γιατί δεν ήθελε να εγκαταλείψει την πρωτεύουσα, όπου και παρέμενε συνεχώς χρησιμοποιώντας, προφανώς, ισχυρά μέσα που διέθετε, εκκλησιαστικά ή πολιτικά.

Ο Νικόδημος, που θεωρούσε την καθαίρεσή του άδικη και παράνομη, εκμεταλλεύθηκε όλες τις ευκαιρίες που του δόθηκαν τότε και εξακολούθησε να παραμένει στη διοίκηση της μητροπόλεως, έχοντας, πολύ πιθανόν, εξασφαλίσει και την υποστήριξη του ναυάρχου της Βενετίας Φρ. Μοροζίνη. Οι θαλασσοκρατούντες Βενετοί, με έντονη, παρέμβασή τους στα πράγματα των Κυκλαδών, στην επιδίωξή τους να φάνονται οι κυρίαρχοι, αναμίγνυταν ακόμη και στα εκκλησιαστικά ζητήματα στοχεύοντας τόσο στην εξυπηρέτηση των πολεμικών αναγκών τους, όσο και στην ικανοποίηση μελλοντικών σχεδίων τους. Επεδίωκαν μάλιστα τη συγκρότηση μιας ανεξάρτητης ορθόδοξης Εκκλησίας στα νησιά⁶² και, εκμεταλλεύομενοι τις καταπιέσεις του Πατριαρχείου προς τους αρχιερείς των Κυκλαδών, τους εξωθούσαν να πάρουν την απόφαση. Οι ορθόδοξοι ιεράρχες, αν και δυσάρεστημένοι με την Προϊσταμένη τους Αρχή, δεν ήθελαν ν' απωλέσουν τους φυσικούς δεσμούς τους μ' αυτήν. Άλλωστε, ενώπιον του αδεβαίου της έκβασης του πολέμου, απέφευγαν να εμπλακούν στα σχέδια των Βενετών δεδο-

61. Εθνική Βιβλιοθήκη - Τμήμα Χειρογράφων, ΜΤΠ 2, φ. 261^c.

62. Συμεωνίδη, *To Αρχιπέλαγος*, σελ. 58 επ. και 103, όπου ικανή ανάπτυξη του θέματος.

μένου ότι, σε περίπτωση νίκης των Τούρκων, γάταν μαθηματικά θέβαιο ότι θα έχαναν τους θρόνους τους, αν ικανοποιούσαν τα σχέδια των πρώτων. Ο Μοροζίνης τότε, προκειμένου να εκβιάσει περισσότερο τα πράγματα, με διαταγή της 28ης Νοεμβρίου 1658, απαγόρευσε στους ορθοδόξους όλων των νησιών να έχουν επικοινωνία με το Οικουμενικό Πατριαρχείο και έδωσε εντολή να μην εκτελούνται οι διαταγές και αποφάσεις του, χωρίς προηγούμενη έγκρισή του⁶³.

Επειδή ο Νικόδημος, που θεωρούσε αντικανονική την καθαίρεσή του και ήλπιζε σε ακύρωσή της, εξακολούθησε να διοικεί τη μητρόπολη, όπως συνάγεται από πολλές ενέργειές του επίλυσης διαφορών, σύναψης δανείων κ.ά. Γιπάρχουν σχετικές μαρτυρίες της 5-2-1658, 31-5-1658, 2-6-1658 και Ιουλίου 1658⁶⁴. Γνωρίζουμε ακόμη ότι, επικειμένης της καθόδου των πατριαρχικών εξάρχων για την είσπραξη των φορολογιών του ίδιου χρόνου, προωθούσε την είσπραξή τους, ώστε κατά την άφιξη των εξάρχων να μην έχει οικονομικό πρόβλημα. Οι έξαρχοι φαίνεται ότι εισέπρατταν τις φορολογίες από τον Νικόδημο, ειτε γιατί αυτός είχε επιτύχει αθώωση και ανάκτηση της αρχιερατικής ιδιότητός του (πράγμα ανεξακρίβωτο), ειτε με ανοχή του Πατριαρχείου, το οποίο είχε απόλυτη ανάγκη των χρημάτων. Άλλωστε με την ανοχή του παρέμενε στην ΚΠολη ο κανονικός μητροπολίτης Μακάριος, ενώ έπρεπε να ευρίσκεται στη Νάξο.

Η συνέχιση του πολέμου στην Κρήτη, είχε μεγάλες επιπτώσεις στις δυνάμεις των εμπολέμων, ιδιαίτερα των χριστιανών (Βενετών και άλλων συμμάχων τους) που δεν είχαν, όπως οι Τούρκοι, ευχέρεια για τον ανεφοδιασμό τους. Επειδή, το 1660 τμήμα του χριστιανικού στρατεύματος υπό τον Γάλλο Αλμερίγο, που στρατοπέδευε στη Νάξο, επέφερε τόσης έκτασης ζημία στην παραγωγή και την οικονομία του νησιού⁶⁵, ώστε ν' ακολουθήσει μεγάλη οικονομική κρίση. Αναφέρεται λοιπόν ότι, περί το 1660 ή αργές 1661, προφανώς από αδυναμία και πάλι πληρωμής των εκκλησιαστικών φορολογιών, «ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως απεμάκρυνε (από την έδρα του) τον Έλληνα αρχιεπίσκοπο Ναζίας και Πάρου Νικόδημο», ενώ, στη συνέχεια, «για τα Ζιζάνια και έριδες που έσπερνε μεταξύ Ελλήνων και Λατίνων, ως ταραξίας της ειρήνης του νησιού, εξορίστηκε από τον εκλαμπρότατο καπετάν γκενεράλε Φραγκίσκο Μοροζίνη»⁶⁶.

63. Όπ.π., σελ. 58, υποσ. 26.

64. Όπ.π., σελ. 57-58.

65. Τωμαδάκης, Ιωσήφ Δόξας, σελ. 12. Συμεωνίδης, Το Αρχιπέλαγος, σελ. 59-60.

66. Συμεωνίδης, Το Αρχιπέλαγος, σελ. 60.

Δηλαδή αυτή τη φορά ο Νικόδημος (ο οποίος, παρά τις περιπέτειές του, δεν έπαινε να καταπολεμά για προστηλυτισμό τους Λατίνους) δέχτηκε και τα πυρά των καθολικών της Νάξου, οι οποίοι τον θεωρούσαν «άκρως ενάντιον προς το δικό τους αγιώτατο δόγμα» με αποτέλεσμα να πείσουν τον Μοροζίνη, μετά την καθαιρεσή του από το Πατριαρχείο, να τον εκδιώξει και από την Παροναξία. Ο Μοροζίνης μάλιστα «ετοποθέτησε παράλληλα ως τοποτηρητή για τη διοίκηση της Ελληνικής Εκκλησίας τον σεβασμιώτατο Ιωσήφ Δόξα, Ζακύνθιο άνδρα επιφανή» και φίλον του⁶⁷.

(γ) ΙΩΣΗΦ ΔΟΞΑΣ

Ο Ιωσήφ Δόξας, γόνος διακεκριμένης οικογένειας της Ζακύνθου (με καταγωγή από την Ήπειρο), γεννήθηκε το 1618 αρχού το 1663 φέρεται ως «υπερτεσσαρακοντούτης» την ηλικίαν και στις 4 Δεκεμβρίου 1638 ήταν ήδη ιεροδιάκονος⁶⁸. Από 7 Ιουνίου 1643 μέχρι 9 Σεπτεμβρίου 1647 τουλάχιστον διετέλεσε τριγούμενος της Μονής της κυρίας των Αγγέλων Ζακύνθου⁶⁹. Στις 19 Ιουλίου 1651 ήταν ήδη τιτουλάριος επίσκοπος Σεβαστείας⁷⁰, άγνωστα όμως παραμένουν τα της εκλογής του σε επίσκοπο ενώ, επό του θέματος αυτού, παραμένουν ικανές απορίες, τις οποίες όμως δεν θ' αναφέρουμε εδώ.

Ο Ιωσήφ διέθετε αξιόλογη μόρφωση και υπήρξε έμπιστος και προστατευόμενος του Βενετού ναυάρχου Φραγκ. Μοροζίνη, τον οποίο συνόδευε στις πολεμικές επιχειρήσεις του. Κατά τον κρητικό πόλεμο προσέφερε υπηρεσίες στους Βενετούς επί οκτώ χρόνια (1654 - 1662), κυρίως στην Κρήτη, αλλά και στη Νάξο⁷¹. Όταν το Πατριαρχείο, για μιαν ακόμη φορά, απεμάκρυνε τον Νικόδημο το 1660/61⁷² (προφανώς με νεώτερο καθαιρετικό έγγραφο, το κείμενο του οποίου δεν γνωρίζουμε), ο Βενετός ναύαρχος θεώρησε κατάλληλη την ευκαιρία να τοποθετήσει, ως τοποτηρητή της μητροπόλεως Παροναξίας, τον Ιωσήφ Δόξα, κατά τις κρατούσες τότε συνθήκες στις ενετοκρατούμενες ορθό-

67. Όπ.π., σελ. 60.

68. Τωμαδάκης, Ιωσήφ Δόξας, σελ. 22.

69. Αυτόθι.

70. Αυτόθι.

71. Τωμαδάκης Β. Νικολ, Ο Σεβαστείας Ιωσήφ Δόξας κατά τον Κρητικόν πόλεμον (1645-1669), ανάτυπο από το περιοδ. «Κρητολογία», τεύχος ΙΙ' (Ιαν. - Ιούν. 1976), Ηράκλειον Κρήτης 1976, σελ. 44.

72. Τη νέα ποινή του Νικοδήμου αναφέρει ο καθολικός αρχιεπίσκοπος Νάξου Βαρθολομαίος σε επιστολή της 20-6-1661. Βλ. Συμεωνίδη, Το Αρχιπέλαγος, σελ. 123-124.

δόξες εκκλησιαστικές επαργίες⁷³.

Η ενέργεια του Μοροζίνη είχεν ασφαλώς πολιτική σημασία και απέβλεπε στην προώθηση των σχεδίων δημιουργίας της ανεξάρτητης Εκκλησίας των Κυκλαδών υπό την προστασία της Βενετίας. Απέδειξε δηλαδή στους επισκόπους των νησιών ότι η Γαληνοτάτη διοικούσε την περιοχή και εκκλησιαστικώς, διόριζε ή εξόριζε τους επισκόπους, κατά την χρίση της. Ο Νικόδημος κατέψυγε τότε, όπως υποθέτω, στη Σίφνο, έδρα του προστάτη του μεγαλεμπόρου Μιχελέτου Κοντόσταυλου, που τον βοηθούσε με χορηγήσεις δανείων και άλλες διευκολύνσεις. Άλλωστε ο Κοντόσταυλος ήταν και άνθρωπος των Βενετών⁷⁴ και ασφαλώς θα ήλπιζε σε προσεχή συμπαράστασή του για την ανακατάληψη της έδρας του⁷⁵.

Η τοποθέτηση του Δόξα στη Νάξο πρέπει να πραγματοποιήθηκε κατά τους δύο πρώτους μήνες του 1661, αφού το πρώτο έγγραφο που υπέγραψε ως «αρχιεπίσκοπος Σεβαστείας, Πάρου τε και Ναξίας και παντός Αιγαίου Πελάγους», είναι της 1ης Μαρτίου ιδίου έτους⁷⁶, υπέρ των πατέρων καπουκκίνων, όμοιο δε υπέρ των ιησουϊτών της 25ης Μαΐου⁷⁷. Ο καθολικός αρχιεπίσκοπος Νάξου Βαρθολομαίος ανέφερε στο Βατικανό ότι ο Ιωσήφ ήταν «ευσεβής προς την Αγίαν Αποστολικήν έδραν και επεσήμανε δημοσίᾳ στους Έλληνες ότι ο Ρωμαίος Ποντίζηρκας υπάρχει κεφαλή της Οικουμενικής Εκκλησίας· επέτρεψε στους δικούς μας (χληρικούς) να εξομολογούν, να κηρύττουν και να προέρχονται σε ιεροπραξίες για τη σωτηρία των ψυχών των ορθοδόξων· ακόμη κατέστησε υποχρεωτική τη συμμετοχή όλων των ορθοδόξων ιερέων στις δικές μας δημόσιες τελετές με τα ιερά ἄμφια τους, πράγμα που κάνει και ο ίδιος όταν παρίσταται»⁷⁸: επέτρεψε δηλαδή ο Δόξας πράγματα που ο Νικόδημος απαγόρευε αυτηρά.

Ο Ιωσήφ, πάντως, διετέλεσε «πρόεδρος Παροναξίας» μικρό μόνο χρονικό διάστημα του 1661, πολύ πιθανόν ως τον Ιούνιο, αφού στις 28 του μηνός αυτού ο

73. Τωμαδάκης, *Ιωσήφ Δόξας*, σελ. 33-34.

74. Ικανές λεπτομέρειες για τον Μιχ. Κοντόσταυλο και την οικογένεια αυτή της Άνδρου βλ. στου Συμεωνίδη Μ. Σίμου, *Ανδριακά Ιστορικά έγγραφα από ιταλικές αρχειακές πηγές (1629-1723)*, περιοδικό «Ανδριακά Χρονικά», Άνδρος 1994, τεύχος 22, έκδοση Καιρείου Βιβλιοθήκης, σελ. 89 επόμ.

75. Ότι ο Μιχ. Κοντόσταυλος συνεργάζονταν με τους Βενετούς βλ. στου Ψαρά Δ.Ι., *Η Άνδρος στα χρόνια του Κρητικού πολέμου (1645-1669)*, περιοδ. «Ανδριακά Χρονικά», Άνδρος 1993, τεύχος 19.

76. Τωμαδάκη, *Ιωσήφ Δόξας*, σελ. 30.

77. Συμεωνίδη, *To Αρχιπέλαγος*, σελ. 61.

78. Όπ.π.

Νικόδημος ανευρίσκεται και πάλιν ως οικείος ιεράρχης, όπως θα ιστορηθεί στη συνέχεια. Τούτο συνέβη γιατί, λόγω της αποτυχίας της εκστρατείας των χριστιανικών δυνάμεων στην Κρήτη, η Βενετία αντικατέστησε, την άνοιξη του χρόνου αυτού, τον ναύαρχο Φρ. Μοροζίνη, ο οποίος εγκατέλειψε τις Κυκλαδες, φαίνεται δε ότι συναχολούθησε και ο Δόξας, αφού δεν θα είχε την προστασία του⁷⁹.

Πράγματι, όπως έγραψε στις 20 Ιουνίου 1661 ο καθολικός αρχιεπίσκοπος Βαρθολομαίος στο Βατικανό, «ο αρχιεπίσκοπος Νικόδημος επιδιώκει, με τη μεσολάβηση διαφόρων προσώπων προς τον νέο καπετάν γκενεράλε, να επανέλθει στην έδρα του πράγμα που θ' αποθεί άκρως επιζήμιο στην πνευματική γηρεμία των πιστών. Για το λόγο αυτό, θέτω υπόψη των σεβασμιοτήτων τας την κατεπείγουσα αυτή υπόθεση, προκειμένου να δεχτούν να συστήσουν τον σεβασμιώτατο Δόξα στη γερουσία της Γαληνοτάτης Βενετικής Δημοκρατίας, ώστε να τύχει της υποστήριξης των καπετάν γκενεράληδων που καταπλέουν εδώ, αφού αυτό το ζήτημα βρίσκεται περιστότερο στα χέρια των Βενετών»⁸⁰.

Δηλαδή, ως πραγματικοί κυρίαρχοι των νησιών, οι Βενετοί βύθιζαν ακόμη, και τα εκκλησιαστικά ζητήματα των ορθοδόξων, όπως θεωρούνται οι Βαρθολομαίοι, το γράμμα του οποίου όμως δεν ήταν δυνατόν να φτάσει έγκαιρα στο Βατικανό, με αποτέλεσμα να προλάβει ο Νικόδημος ν' ανακαταλάβει, με έγκριση του νέου Βενετού ναυάρχου Γεωργίου Μοροζίνη, τη μητρόπολή του, αφού μάλιστα είχεν επιτύχει προηγουμένως και την αθώωσή του από το Πατριαρχείο⁸¹. Γνωρίζουμε ότι στις 28 Ιουνίου 1661 επλήρωσε και τις εκκλησιαστικές φορολογίες της επαρχίας του χρησιμοποιώντας και δάνειο που συνήψε στη Σίφνο από τον Μιχελέττο Κοντόσταυλο, ύψους 305 ρεάλιων. Αναφέρεται συγκεκριμένα ότι τα ρεάλια αυτά «... ο άνωθεν άρχος (=άρχων) χειροδοτώς έδωσεν του αυτού αρχιερέως και αυτός τα εγχείρισεν των πατριαρχικών εξάρχων και έλαβεν την εξουσίαν της εξαρχικής προς την επαρχίαν του...»⁸². Δηλαδή επλήρωσε εξ ιδίων τους εξάρχους, οι οποίοι του παρεχώρησαν την εξουσία συγκέντρωσης, για λογαριασμό του πλέον, των φορολογιών από το ποίμνιο.

Λεπτομέρειες για τη νέα ανακατάληψη του θρόνου της Παροναξίας από τον Νικόδημο μας παρέχουν μαρτυρίες των πηγών. Κατ' αυτές, το Βατικανό δεν αδιαφόρησε στις εισηγήσεις του καθολικού αρχιεπίσκοπου Παροναξίας για τη

79. Όπ.π.

80. Όπ.π., σελ. 123-124, η επιστολή του Βαρθολομαίου.

81. Όπ.π., σελ. 62.

82. Όπ.π., σελ. 63.

διατήρηση του Ιωσήφ Δόξα στην ορθόδοξη μητρόπολη. Με διαταγή της 21ης Νοεμβρίου 1661 προς τον νούντσιο της Βενετίας, έδωσε σχετικές οδηγίες χειρισμού του θέματος στην κυβέρνηση της Γαληνοτάτης. Μετά τις ενέργειες του νούντσιου επί του ζητήματος και άλλων εκκλησιαστικών υποθέσεων της περιοχής των Κυκλαδών, ο δόγγης, με διαταγή της 4ης Μαρτίου 1662, έδωσε εντολή στο ναύαρχο Γ. Μοροζίνη να ικανοποιήσει τα αιτήματα του Βατικανού και να μεριμνήσει για την παραμονή του Δόξα στην Παροναξία. Ο Μοροζίνης απήγνησε την 1η Μαΐου 1662 ότι δεν θεωρούσε σκόπιμο να ενδιαφερθεί για τον Ιωσήφ Δόξα, επειδή ο Νικόδημος, «που τώρα κατέχει το θρόνο, αφού είχε παυθεί και καθαιρεθεί από τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, με νεώτερη διαταγή τοποθετήθηκε εκ νέου και αποκαταστάθηκε μέσα σε λίγους μήνες στο ίδιο αξίωμα». Και πρόσθετε με θαυμασμό ότι ο Νικόδημος «με σκληρούς αγώνες κατέχει συνεχώς την έδρα» της Παροναξίας, αφού δ' αυτός ήταν κανονικά αποκατεστημένος στη θέση του από το Πατριαρχείο προ καιρού, δεν ήταν ορθό ν' αναβιάσει στο θρόνο τον Ιωσήφ Δόξα γιατί υπήρχε φόβος να δημιουργηθεί αναταραχή από τους ορθοδόξους σε βάρος της φήμης της Γαληνοτάτης και των αναγκών του πολέμου⁸³. Ήταν πολύ γνωστό, κατά μαρτυρία καθολικών κύκλων, ότι ο Νικόδημος ασκούσε μεγάλην επιρροή στο ποίμνιό του, που το διοικούσε με μεγάλες ικανότητες, τις οποίες δεν διέθετε ο Δόξας⁸⁴.

Συνεπώς, η άποψη ότι ο τελευταίος αυτός παρέμεινε στη Νάξο «μέχρι του λάχιστον του Αυγούστου 1662»⁸⁵ δεν είναι ορθή. Υπάρχουν μάλιστα και συγκεκριμένες μαρτυρίες που την καταρρίπτουν, όπως λ.χ. η ανωτέρω, από 1-5-1662, επιστολή του Γ. Μοροζίνη προς τον δόγη, καθώς και όμοια της 16ης Ιουνίου 1662 του καθολικού αρχιεπισκόπου Βαρθολομαίου. Αυτός έγραψε στο Βατικανό ότι ο Ιωσήφ είχε προ καιρού εγκαταλείψει την Παροναξία επειδή «με το να δωροδοκήσει ο ορθόδοξος αρχιεπίσκοπος Νικόδημος τους ανθρώπους του εκλαμπροτάτου καπετάν γενεράλε, υπερίσχυσεν αυτός και ο σεβασμιώτατος Δόξας επέστρεψε στη Ζάκυνθο και από τη Ζάκυνθο (επήγε) στην Κέρκυρα, γρούμενος ενός μοναστηρίου»⁸⁶.

83. Όπ.π., σελ. 63.

84. Τωμαδάκη, Ιωσήφ Δόξας, σελ. 25-26.

85. Όπ.π., σελ. 26.

86. Συμεωνίδη, Το Αρχιπέλαγος, σελ. 128-129.

(δ') ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ ΓΕΡΑΡΔΗΣ, ο κατέχων

Είναι απολύτως δέδιο ότι, με την ανοχή του Οικουμενικού Πατριαρχείου, ο «κανονικός» μητροπολίτης Παροναξίας Μακάριος, παρέμενε συνεχώς στην Κωνσταντινούπολη, μη πιεζόμενος ν' αναλάβει τη διοίκηση της μητροπόλεως του⁸⁷. Περιστασιακά μάλιστα μετείχε και στις εργασίες της ιεράς συνόδου⁸⁸. Την επαρχία της Παροναξίας διοικούσε, αγωνιζόμενος και για τη συγκέντρωση των εκκλησιαστικών φορολογιών, ο Νικόδημος Γεράρδης, ο οποίος δεν έπαψε ποτέ να υπογράφει ως «ο μητροπολίτης Παροναξίας» στα πολλά περισθέντα έγγραφά του.

Η παράδοξη αυτή κατάσταση διήρκεσε δέκα ολόκληρα χρόνια (1657-1667) και δεν υπάρχει άλλη λογική εξήγησή της, παρά εκείνη των συναλλαγών τις οποίες αποδέχονταν τότε το Πατριαρχείο. Ο Νικόδημος, άριστα ενημερωμένος με τα συντελούμενα στην ΚΠολη και με τη βεβαιότητα ότι οι καθαιρέσεις του δεν ήταν νόμιμες, παρέμενε στη μητρόπολη, εκμεταλλεύμενος την κατάσταση και ελπίζοντας σε αποκατάστασή του. Ότι τα αναγραφόμενα στις καθαιρετικές πράξεις κανονικά παρατίθενται (τεταρτογαμίαι, αθεμιτογαμίαι, ασωτεία, ασέλγεια κ.λπ.) πρέπει να ήταν ανυπόστata, συνάγεται και από τη σιωπή του καθολικού αρχιεπισκόπου Νάξου Βαρθολομαίου Πόλλα (γνωστού από τις πηγές σκευωρού και συκοφάντου), ο οποίος, στις αναφορές του για τον Νικόδημο, τον χαρακτηρίζει μόνον ως πολέμιον του Καθολικισμού⁸⁹, χωρίς άλλους χαρακτηρισμούς. Άλλωστε ο Βαρθολομαίος αυτός στα γράμματα του ξεκαθαρίζει ότι οι αργίες ή καθαιρέσεις των ορθοδόξων αρχιερέων των Κυκλαδών οφείλονταν στην αδυναμία τους να πληρώνουν τις πατριαρχικές φορολογίες⁹⁰. Πρέπει ακόμη να σημειώσουμε ότι, σε αναφορά, από 26 Αυγούστου 1662, του προϊσταμένου των ιησουϊτών της Νάξου Gaspare Emmanuel, αναγράφεται πως ο Νικόδημος είχε μεγάλες διοικητικές ικανότητες και επιτρέπει σημαντικά το λαό της επαρχίας⁹¹, ο οποίος ασφαλώς δεν θα τον ανέχονταν αν ήταν άσωτος και επιδιόδυμενος σε ασέλγειες.

Μετά λοιπόν την ολιγόμηνη απομάκρυνσή του (από την έδρα και τη Νάξο) από τον Φρ. Μοροζίνη, ο Νικόδημος επέστρεψε και συνέχισε να αρχιερατεύει

87. Όπ.π., σελ. 68-69.

88. Όπ.π., σελ. 67-68, όπου τα στοιχεία.

89. Όπ.π., σελ. 123-124.

90. Όπ.π., σελ. 128.

91. Τωμαδάκη, Ιωσήφ Δόξας, σελ. 25-26.

επί μιαν ακόμη πενταετία (Ιούνιος 1661 - Μάιος 1667), κατά την οποία δεν έχουμε άλλες πληροφορίες για τιμωρίες και συγχωρήσεις του από το Πατριαρχείο. Για τις δραστηριότητές του στην επαρχία, κατά το ίδιο διάστημα, υπάρχουν ικανές μαρτυρίες. Σ' αυτές εντάσσεται και η κίνηση αποστασιοποίησης των ιεραρχών των Κυκλαδών από το Πατριαρχείο που εκδήλωθηκε στις αρχές του 1662. Επί του θέματος αυτού έχω γράψει εκτενέστερα και δημοσιεύσει σημαντικά έγγραφα⁹². Επρόκειτο για κίνηση που προκλήθηκε, τόσο από τις οικονομικές πιέσεις του Πατριαρχείου (προς το οποίο οι αρχιερείς ηθέλησαν να δεῖξουν μια δυναμική στάση), όσο και από τις πιέσεις της Βενετίας για τη δημιουργία ανεξάρτητης Εκκλησίας των νησιών. Η σχετική, με την εν λόγω κίνηση, αλληλογραφία, αποδεικνύει ότι οι ορθόδοξοι ιεράρχες των Κυκλαδών, παρά τις τεταμένες σχέσεις τους με το Πατριαρχείο, δεν το κατεπρόδωσαν και ενήργησαν με σθένος, επίγνωση, της καταστάσεως και μεγάλη διορατικότητα, αποφεύγοντας τις παγίδες.

Το έτος 1664 ο Νικόδημος επεδίωκε την αποκατάστασή του μέσω του γνωστού μεγαλοεμπόρου Μιχελέτου Κοντόσταυλου. Αυτός, με τις σημαντικές γνωριμίες του στην ΚΠολη, θα προσέφερε 400 γρόσια στην πατριάρχη για ν' αθωάσει τον Νικόδημο και ν' αναγκάσει σε παραίτηση τον (αρχιερατεύοντα στην ΚΠολη) Μακάριο. Όταν έφταναν στα χέρια του Κοντόσταυλου η πράξη αθωώσεως του Νικοδήμου και η παραίτηση του Μακαρίου, ο Νικόδημος θα γίταν υποχρεωμένος να εξοφλήσει αμέσως τα 400 γρόσια. Σχετικό συμφωνητικό - δανειστικό έγγραφο υπέγραψε στις 2 Ιανουαρίου 1664 ο Νικόδημος στη Σίφνο, όπου διέμενε ο Κοντόσταυλος⁹³. Στο εν λόγω έγγραφο ο Μακάριος κατονομάζεται χλευαστικά «Μακαρούδης», με την έννοια δηλαδή ανεπίληπτου ή και φαιδρού προσώπου. Η προσπάθεια αυτή του Νικοδήμου δεν είχε επιτυχία, πληγείς εξακολούθησε να διοικεί, κατά τον ίδιο τρόπο, τη μητρόπολη για τρία ακόμη χρόνια, ως τον Μάιο του 1667.

Μόλις τότε το Πατριαρχείο απεφάσισε να ξεκαθαρίσει οριστικά την επικρατούσα στην επαρχία της Παροναξίας κατάσταση. Κατά Μάιο του 1667 προήλθε στην καθαίρεση του Μακαρίου ως «φανέντος αναξίου και απροσφόρου προς αρχιερατείαν και μη καταδεξαμένου, χρόνους τὴδη δέκα, παραγένεσθαι και επιλάβεσθαι της επαρχίας», έκρινε δε ότι και η επιβληθείσα το 1657 καθαί-

92. Συμεωνίδη, *To Αρχιπέλαγος*, σελ. 70, 103 επ.

93. Όπ.π., σελ. 70-71. Βλ. και Γριτσοπούλου, *Έγγραφα ΙΖ' και ΙΗ' αιώνων*, σελ. 385-386, όπου το έγγραφο χαρακτηρίζεται ως «περίεργη και δυσνόητη συναλλαγή» για την επίλυση διαφοράς (δανείου;) προς άγνωστον Μαρούδην υπό εγγύησιν...».

ρεστή στον Νικόδημο τίταν νόμιμη έκτοτε⁹⁴. Ακολούθως, στις 5 Ιουνίου 1667, η σύνοδος προήλθε στην εκλογή νέου μητροπολίτου, του ιερομονάρχου Θεοφάνη Μαυρογορδάτου, πρωτοσυγκέλλου Σμύρνης⁹⁵. Ο νέος μητροπολίτης, μετά τη χειροτονία του σε επίσκοπο, κατέλθε στη Νάξο και ανέλαβε τα καθήκοντά του. Τούτο εσήμανε και το τέλος της προσπάθειας του Νικόδημου Γεράρδη ν' αποκατασταθεί στη μητρόπολη. Μετά την ανατροπή των σχεδίων του, δεν εγκατέλειψε την πατρίδα του Νάξο, αλλ' εφεστήγαζε σ' αυτήν αποτραβηγμένος σ' ένα «κελί» μοναστηρίου, όπως θεωρούνει γραπτή μαρτυρία της 4ης Μαΐου 1670, την οποία έχει υπογράψει ως πρώην μητροπολίτης Παροναξίας⁹⁶. Είναι το μόνο γνωστό έγγραφο που υπέγραψε ως «πρώην», πράγμα που ουδέποτε έκανε προηγουμένως μετά τις καθαιρέσεις του.

Ο Νικόδημος, μολονότι δεν διέθετε τη μόρφωση του Ιωσήφ Δόξα, υπήρξε μια εξέχουσα εκκλησιαστική φυσιογνωμία με μεγάλες διοικητικές ικανότητες. δύναμις μόνο, πολιτική αντιληψη και επιρροή στο ποίμνιο, το οποίο προάσπιζε και προστάτευε με κάθε τρόπο. Κατά την άποψή μου, οι εναντίον του κατηγορίες, οι περιεχόμενες στα γνωστά καθαιρετικά έγγραφα, δεν είναι πραγματικές. Τούτο δε γιατί αν τ' αναγραφόμενα σ' αυτά, είχαν αληθείας δεν θα επέτρεπαν σ' αυτόν να αρχιερατεύει, επί εικοσαετία και πλέον (1645-1667), κατά τον τρόπο μάλιστα που αρχιεράτευσε, αν δεν είχε τη στήριξη του ποιμνίου και τη συμπαράσταση, εξεγόντων προσώπων, όπως π.χ. του Μιχ. Κοντόσταυλου.

Αντίθετα, θεωρώ ότι στο πρόσωπο του Νικοδήμου, αντικατοπτρίζεται ο ελληνισμός της δυτικεύστατης εκείνης εποχής, αλλά και περιοχής του Αρχιπελάγους, με την άκαμπτη προσήλωση στην Ορθοδοξία, την επιμονή και καρτερικότητα και την παροιμιώδη αγωνιστικότητά του στις άπειρες αντιξότητες⁹⁷.

(ε') ΘΕΟΦΑΝΗΣ ΜΑΥΡΟΓΟΡΔΑΤΟΣ

Μετά την καθαιρεστή, κατά Μάιο του 1667, του «κακονικού» μητροπολίτου Παροναξίας Μακαρίου, ως «φανέντος αναξίου και απροσχόρου προς αρχιερατείαν και μη καταδεξαμένου, χρόνους ήδη δέκα, παραγένεσθαι και

94. Συμεωνίδη, *To Αρχιπέλαγος*, σελ. 68.

95. Όπ.π., σελ. 72.

96. Όπ.π., σελ. 73 και Γριτσόπουλου, όπ.π., σελ. 386-387.

97. Συμεωνίδη Μ. Σίμου, *Oι εκκριστιανισμοί Μωαμεθανών στις Κυκλαδες αίτιο κατηγορίας στις διαμάκες των καθολικών, ανάτυπο από την Ε.Ε.Κ.Μ., Αθήνα 1995, τόμος ΙΒ', σελ. 183-235, όπου μαρτυρίες καθολικών για τον δυναμισμό του ελληνικού στοιχείου κατά τον 17ο αιώνα.*

επιλάβεται της επαρχίας», αλλά και την αναγνώριση ως νόμιμης της, από του έτους 1657, καθαίρεστης του Νικοδήμου⁹⁸, το Πατριαρχείο προήλθε, στις 5 Ιουνίου 1667, στην εκλογή νέου μητροπολίτου, του ιερομονάχου Θεοφάνη, Μαυρογορδάτου, πρωτοσυγκέλλου Σμύρνης. Η εκλογή του Θεοφάνη, έγινε ύστερ⁹⁹ από μεγάλη περίσκεψη της συνόδου, η οποία, πέραν των πολλών προτερημάτων του, ανεγνώρισε ότι αυτός ήταν ο «δυνάμενος, συν Θεώ συλλήπτορι, την επαρχίαν ταύτην επιτυστήσαι και αναζωπυρήσαι»¹⁰⁰, μετά τις γνωστές περιπέτειές της.

Παρά τις προσδοκίες όμως του Πατριαρχείου, ο Θεοφάνης εμάκρυνε την αρχιερατεία του μόνον ώς το 1670. Περί τα τέλη του έτους τούτου εγκατέλειψε την έδρα του και κατευθύνθηκε στη Ρώμη, όπου προσχώρησε στον Καθολικισμό. Η Καθολική Εκκλησία του ανέθεσε προσηλυτιστικές και άλλες αποστολές στον ιταλικό χώρο, την Αυστρία και Ουγγαρία, χωρίς όμως επιτυχή αποτελέσματα, όπως συνάγεται από σειρά εγγράφων του προς την Αγία Προπαγάνδα, που διατηρώ στο Αρχείο μου¹⁰⁰.

98. Συμεωνίδη, *To Αρχιπέλαγος*, σελ. 72.

99. Όπ.π., σελ. 74.

100. Όπ.π., σελ. 75.